

Μακεδονικά

Τόμ. 23, Αρ. 1 (1983)

Οι ελληνοβουλγαρικοί ανταγωνισμοί μέσα από τις ανταποκρίσεις του "Φάρου της Μακεδονίας": (Φθινόπωρο 1885)

Βασίλης Κ. Γούναρης

doi: [10.12681/makedonika.335](https://doi.org/10.12681/makedonika.335)

Copyright © 2014, Βασίλης Κ. Γούναρης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γούναρης Β. Κ. (1983). Οι ελληνοβουλγαρικοί ανταγωνισμοί μέσα από τις ανταποκρίσεις του "Φάρου της Μακεδονίας": (Φθινόπωρο 1885). *Μακεδονικά*, 23(1), 148–171. <https://doi.org/10.12681/makedonika.335>

ΟΙ ΕΛΛΗΝΟΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΙ ΜΕΣΑ ΑΠΟ
ΤΙΣ ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ ΤΟΥ «ΦΑΡΟΥ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ»
(ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ 1885)

Ἡ ὑπογραφή τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου δὲν προδίδεκε ἀναγκαστικά τὴν ἄμεση καὶ πιστὴ ἐκτέλεση ὧν τῶν διατάξεων τῆς. Τὰ προβλήματα τὰ ὅποια προέκυψαν κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἄρθρων τῆς προκάλεσαν πληθὺς περιπλοκῶν καὶ ἀναταραχῶν. Ἐτσι τὰ ἐπόμενα χρόνια ἡ εἰρήνη κυρίως στὸ βαλκανικὸ ὡρὸ δοκιμάστηκε ἄρκετά¹. Μέσα στὸ πλαίσιο τῶν ἀναταραχῶν αὐτῶν ἐντάσσονται ὀργανικὰ δύο θέματα ζωτικῆς σημασίας γιὰ τὸν Ἑλληνισμό: ἡ προσάρτηση τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἀπὸ τὴ Βουλγαρία καὶ τὸ Μακεδονικὸ ζήτημα.

Δὲν εἶναι πρόθεσή μου νὰ παρακολουθήσω τὴν πολὺπλοκη διπλωματικὴ ἱστορία τῶν σχετικῶν γεγονότων ἀλλὰ οὔτε καὶ ἔχω τὴ δυνατότητα νὰ περιγράψω, στὰ ὅρια τῆς ἐργασίας αὐτῆς, τὴ σημασία καὶ τὶς προεκτάσεις αὐτῶν τῶν δύο πηγῶν ἀναταραχῆς². Σκοπὸς μου εἶναι νὰ δείξω ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Μακεδονίας, ἔχοντας συνειδητοποιήσει πλήρως τοὺς κινδύνους ποὺ ἐγκυμονεῖ ἡ βουλγαρικὴ πολιτικὴ τοῦ ἐπεκτατισμοῦ, βλέπει πίσω ἀπὸ τὴν τύχη τῶν Ἑλλήνων τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας τὴ δική του τύχη καὶ ἐκφράζει ἄμεσα τοὺς φόβους του γιὰ τὸ μέλλον. Παράλληλα τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο μὴν ἔχοντας, γιὰ διαφόρους λόγους, ἄλλες μεθόδους ἄμυνας προσπαθεῖ νὰ κρατήσῃ τὶς θέσεις του στὸ μακεδονικὸ ὡρὸ προβάλλοντας τὴν ἐκπαιδευτικὴ του δραστηριότητα.

Ὡς πρίσμα τῆς ἐρευνᾶς μου χρησιμοποιοῦ τὴ μοναδικὴ ἑλληνικὴ ἐφημερίδα τῆς Θεσσαλονίκης ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, τὸ «Φᾶρ τῆς Μακεδονίας»³,

1. Ε. Κωφός, 'Απὸ τὸ τέλος τῆς κρητικῆς ἐπανάστασης ὡς τὴν προσάρτηση τῆς Θεσσαλίας, «Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους», τ. ΙΓ' (Νεώτερος Ἑλληνισμὸς ἀπὸ τὸ 1883 ὡς τὸ 1881), Ἀθῆνα 1977, 353.

2. Πολύτιμο εἶναι γιὰ τὰ θέματα αὐτὰ τὸ κλασικὸ ἔργο τοῦ Ν. Βλάχου, Τὸ μακεδονικὸ ὡς φάσις τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος, 1878-1908. Ἐν Ἀθήναις 1935.

3. Στὰ 1875 ὁ Σοφοκλῆς Γκαρμπολάς (γόνος μιᾶς οἰκογενείας λογίων καὶ ἐκδοτῶν ἀπὸ τὴν Κρανιά τοῦ Ὀλύμπου, μικρότερος ἀδελφὸς τοῦ Μιλτιάδη Γκαρμπολά, ἰδρυτῇ τοῦ πρώτου ἑλληνικοῦ τυπογραφείου στὴ Θεσσαλονίκη) ἐκδίδει τὴν πρώτη ἑλληνικὴ ἐφημερίδα, τὸν «Ἐρμῆ» (1ο φύλλο 13 Μαΐου), ποὺ ἀργότερα συνεχίζει τὴ ζωὴ του ὡς «Φᾶρος τῆς Μακεδονίας», 17/4/1881-1895, καὶ ὡς «Φᾶρος τῆς Θεσσαλονίκης», 1898-1912, μὲ ἐκδότες τοὺς γιοὺς τοῦ Σοφοκλῆ, τὸν Ἀλέκο καὶ τὸ Νικόλαο. Στὸ διάστημα 1895-1898

ποὺ μὲ τις τακτικὲς ἀνταποκρίσεις τῆς ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἐπιλογὴ συγκεκριμένης εἰδησεογραφίας, προσαρμοσμένης βέβαια στὰ μέτρα τῆς δημοσιογραφίας, δίνει μιὰ ἄμεση ἐκφραση τῶν πεποιθήσεων τοῦ μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Χρονικὰ ἡ ἐργασία τοποθετεῖται ἀνάμεσα σὲ δύο γεγονότα-σταθμοὺς γιὰ τὴ βαλκανικὴ ἱστορία: τὴν προσάρτηση τῆς ἀνατολικῆς Ρωμανίας (6-9-1885) καὶ τὴν κήρυξη τοῦ σερβοβουλγαρικοῦ πολέμου (2-11-1885)¹. Στὸ διάστημα αὐτὸ ἡ βουλγαρικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ δρᾷ τελείως ἀπροκάλυπτα καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Μακεδονίας, αὐτόπτες μάρτυρες τῶν γεγονότων, ἐκφράζουν τὴν ἀποστροφή καὶ τὴ θλίψη τους γιὰ τὶς ἐξελίξεις ἀντιλαμβανόμενοι τὴν ἐπιτακτικότητά τῆς ἀντίδρασης.

Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1881, ὅταν μεταξὺ Γερμανίας, Αὐστρουγγαρίας καὶ Ρωσίας ὑπογράφηκε ἡ συνθήκη τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων, ἡ Αὐστρουγγαρία καὶ ἡ Γερμανία, ἐνῶ δέχτηκαν τὸ ρωσικὸ ὅρο, νὰ μὴν ἐναντιωθοῦν σὲ μιὰ μελλοντικὴ ἔνωση τῆς βουλγαρικῆς Ἡγεμονίας μὲ τὴν ἀνατολικὴ Ρωμανία, ὑποχρέωσαν τὴ Ρωσία νὰ δηλώσει ὅτι μαζί μὲ τις ἄλλες δύο Δυνάμεις θὰ ἀπέτρεπε τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ ὅποιανδήποτε ἐπιθετικὴ ἐνέργεια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς Μακεδονίας².

Γιὰ τοὺς ἴδιους τοὺς Βουλγάρους, βέβαια, τὰ πράγματα ἦταν τελείως διαφορετικά. Ἡ ἐξωτερικὴ τους πολιτικὴ εἶχε διαβαθμιστεῖ, παρὰ τις διατάξεις τῶν συνθηκῶν, σὲ δύο φάσεις: πρῶτα ἔνωση μὲ τὴν ἀνατολικὴ Ρωμανία καὶ ἔπειτα, ὕστερα ἀπὸ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ πρώτου αὐτοῦ στόχου, προσάρτηση τῶν παραλίων τοῦ Αἰγαίου³.

Στὸ διάστημα 1878-1885 ἡ προσοχὴ τῶν κυβερνήσεων τῆς βουλγαρικῆς Ἡγεμονίας εἶχε ἐξολοκλήρου στραφεῖ πρὸς τὴν ἀνατολικὴ Ρωμανία. Ἐτσι, τὴν προσηλυτιστικὴ δράση μεταξὺ τῶν σλαβόφωνων κατοίκων τῆς

ἡ κυκλοφορία τῆς ἐφημερίδας ἀναστέλλεται (Π. Κόκκας, Ἡ οἰκογένεια Γκαρμπολά καὶ ἡ πρώτη ἑλληνικὴ ἐφημερίδα τῆς Θεσσαλονίκης, «Μακεδονικά» 21, 1981, 222-251, καὶ Ντ. Χριστιανόπουλος, Ἑλληνικὲς ἐκδόσεις στὴ Θεσσαλονίκη ἐπὶ τουρκοκρατίας, 1850-1912, Πρώτη καταγραφή, «Διαγώνιος» 1980/6, 304-305). Στὰ 1885 ὁ «Φῶρος τῆς Μακεδονίας» κυκλοφορεῖ κάθε Τετάρτη καὶ Σάββατο. Πρὶν κυκλοφορήσει ὁ «Ερμής», μία τουλάχιστον ἐφημερίδα τυπωνόταν καὶ στὰ ἑλληνικά, ἴσως ἡ ἑβραϊκὴ «Selanik» (1869 κ.έ.), ἡ ὁποία κυκλοφοροῦσε ἐβδομαδιαίᾳ στὰ ἰσπανοεβραϊκά, τουρκικά, βουλγαρικά καὶ ἑλληνικά. Εἶχε χαρακτῆρα μᾶλλον ἐπίσημο καὶ συντάκτης τοῦ ἰσπανοεβραϊκοῦ φύλλου ἦταν ὁ Jacob Uziel (J. Nehama, Histoire des Israélites de Salonique, tomes VI et VII, Thessalonique 1978, 713).

1. Οἱ ἡμερομηνίες ποὺ χρησιμοποιῶ ἀνήκουν στὸ παλιὸ ἡμερολόγιο.

2. Ε. Κωφός, Ἰστ. ἐλλ. ἔθν., τ. ΙΓ', 356.

3. M. Pundeff, Bulgarian Nationalism, P. Sugar - I. Lederer, Nationalism in Eastern Europe, Seattle 1971², 125.

Μακεδονίας κατευθύνει κυρίως ή 'Εξαρχία¹ (με έδρα πάντα την Κωνσταντινούπολη), ή όποια δρᾷ ως θεσμός όχι άπλως θρησκευτικός, αλλά και έθνικο-πολιτικού χαρακτήρα συγχρόνως². Παράλληλα σχεδόν με τη δράση της 'Εξαρχίας (1879-1883), τó ίδιο χρονικό διάστημα, λυμαινόνταν τή Μακεδονία διάφορες ένοπλες ομάδες, οί όποίες όμως είχαν άποστολή περισσότερο ληστρική παρά πολιτική. 'Απαρτίζονταν κυρίως από 'Ελληνες και Βουλγάρους, του έλεύθερου ελληνικού κράτους και της βουλγαρικής 'Ηγεμονίας, και στόχος τους ήταν αδιάκριτα χριστιανοί και μωαμεθανοί³.

'Η κατάσταση αλλάζει σημαντικά από τó 1885, όταν ή βουλγαρική 'Ηγεμονία παρουσιάζεται και δρᾷ πιά ως κράτος συγκροτημένο και οργανωμένο⁴. Τότε συνειδητοποιούν ότι, πέρα από την εκκλησία και την άποστολή ενόπλων ομάδων, καθοριστικό ρόλο για την επικράτηση στη Μακεδονία θά παίζει ή εκπαίδευση. 'Ο 'Οφείκωφ⁵, αντιπροσωπεύοντας τή βουλ-

1. 'Η βουλγαρική προπαγάνδα φαίνεται ότι είχε βαθύτερες ρίζες. 'Από τó 1844 άρχίζουν άναφορές των 'Ελλήνων προξένων για την αυξανόμενη δράση και πρόοδο της σλαβικής προπαγάνδας όχι μόνο στη Βουλγαρία αλλά και στη Μακεδονία και στη Θράκη. Χαρακτηριστικές είναι οι σημειώσεις του 'Ελληνα προξένου στην 'Αδριανούπολη, όπου παρατηρεί τήν οργάνωση και ανάπτυξη της προπαγανδιστικής δράσης (E. D r i a u l t - M. L h é r i t i e r, *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours. Tome II (Le règne d'Othon-La grande idée 1830-1862)*, Paris 1925, 296 και σημ. 2' πρβλ. Μ. Λ ά σ κ α ρ ι ς, *Τό 'Ανατολικόν Ζήτημα, 1800-1923, τ. Α' (1800-1878)*, Θεσσαλονίκη 1948 (φωτ. άνατύπ. 1978), 60 σημ. 1). Τά ίδια χρόνια και συγκεκριμένα τó 1846 ó Σερραίος Ι. Θεοδωρίδης μαθαίνει στην 'Ιταλία από τόν έπίσκοπο Πανάρετο ότι οργανώνεται βουλγαρική προπαγάνδα στη Μακεδονία και σπεύδει νά τó ανακοινώσει στόν Κωλέττη, ó όποιος όμως άμέλησε έντελώς (Ι. Ν. Κ α λ ο σ τ ύ π η ς, *Μακεδονία ήτοι μελέτη οικονομολογική, γεωγραφική, Ιστορική και έθνολογική της Μακεδονίας*. 'Εν 'Αθήναις 1886, 62). 'Η άμέλεια αὐτή του Κωλέττη αλλά και των κατοπινών κυβερνήσεων είναι εύλογη, άφού τίς δεκαετίες του 1840, '50 και '60 έλάχιστα στοιχεία ήταν γνωστά στην 'Αθήνα για τήν πραγματική κατάσταση των πραγμάτων στη Μακεδονία. 'Η επικράτηση θεωροῦνταν εξασφαλισμένη, καθώς ή Σερβία ήταν άνίσχυρη και ή Βουλγαρία δέν ὑπῆρχε καν στόν πολιτικό χάρτη. Μετά τó 1870, ή αντιμετώπιση έγινε πιό ρεαλιστική, οι διεκδικήσεις περιορίστηκαν στα 2/3 των άρχικων και άρχισε νά εφαρμόζεται κάποιο πρόγραμμα πού βασιζόταν στην ένίσχυση της εκπαίδευσης, στην ίδρυση συλλόγων, στο δυνάμωμα της «πατριαρχικής» εκκλησίας, στην οικονομική ένίσχυση του ελληνικού στοιχείου, αλλά ποτέ στην ένοπλη δράση (E. Κ ο f o s, *Dilemmas and Orientations of Greek Policy in Macedonia: 1878-1886*, «Balkan Studies» 21, 1980, 45 και 52-54).

2. Ν. Β λ ά χ ο ς, *Τό Μακεδονικόν κ.λ.*, 97.

3. Ν. Β λ ά χ ο ς, ό.π., 102 σημ. 1.

4. Ν. Β λ ά χ ο ς, ό.π., 115.

5. Ψευδώνυμο του Atanas Shorov, γραμματέα της βουλγαρικής 'Εξαρχίας (Γ. Μ ό - δ η ς, 'Ο Μακεδονικός άγών και ή νεώτερη μακεδονική Ιστορία, Θεσσαλονίκη 1967, 30. Τήν πληροφορία αὐτή όφείλω στόν κ. Γ. Κιουτούτσα).

γαρική προπαγάνδα τῆς ἐποχῆς, γράφει¹: «'Εν τῷ Μακεδονικῷ πληθυσμῷ δὲν ὑπάρχει εἰσέτι ἔθνητικὴ συνείδησις... ἡ συνείδησις αὕτη πρέπει νὰ ἀφωπνισθῇ καὶ ἰσχυροποιηθῇ. Ποῖα εἶναι τὰ μέσα, πῶς πρέπει νὰ γείνη τοῦτο; Θέλουσιν ἄραγε βοηθήσῃ ἐνταῦθα κατὰ τι αἱ ἀνίσχυραι ἐπαναστατικαὶ συμμορίαί;»². Ἀπαντώντας ὁ ἴδιος πιὸ κάτω ἀναφέρει ὅτι μέχρι νὰ ἔρθῃ ἡ στιγμή «γενικῆς ἐνεργείας πυρὸς καὶ σιδήρου»³, μόνο τὰ σχολεῖα μποροῦν νὰ διατηρήσουν τὴ Μακεδονία βουλγαρική⁴. Ὡς τότε τὸ μοναδικὸ ἐπίτευγμα τῆς ἐνοπλῆς δράσης εἶναι ἡ ὀξυνση τῶν σχέσεων Βουλγαρίας-Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας⁵.

Συνεπικουροὶ τῆς βουλγαρικῆς ἐκπαιδευτικῆς δράσης ὑπῆρξαν τόσο ἡ οὐνιτικὴ όσο καὶ ἡ προτεσταντικὴ προπαγάνδα. Ἡ βουλγαρουνιτικὴ κίνηση διατηροῦσε βέβαια τὸ θρησκευτικὸ της περίβλημα, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα δὲν ἔπαυε νὰ προωθεῖ τὰ βουλγαρικὰ σχέδια⁶.

Τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τῶν οὐνιτῶν εἶχε προσχωρήσει στὴν Οὐνία ἀποσκοπόντας κυρίως στὴν ὕλική συνδρομὴ τῆς παπικῆς ἐκκλησίας· ἔτσι, μὲ τὸ ἴδιο δόλωμα τῶν χρημάτων ἦταν εὐκολὴ ἡ ἐπάνοδος τοὺς στοὺς κόλπους τῆς Ἑξαρχίας⁷.

Εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὸ τῆς πολιτικῆς ἀπόχρωσης τῆς οὐνιτικῆς κίνησης τὸ γεγονὸς ὅτι ὅλη ἡ δράση καὶ τὰ ὄργανα τῶν οὐνιτῶν κατευθύνονταν βέβαια ἀπὸ τὴν Congregatio de Propaganda Fide, καλύπτονταν καὶ ἐνισχύονταν ὁμως ἀπὸ τὰ προξενεῖα τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Αὐστρουγγαρίας, τόσο στὴν Κωνσταντινούπολιν όσο καὶ στὴ Θεσσαλονίκη⁸. Ἡ Ρωσία

1. Ὁ φέικωφ, Ἡ Μακεδονία κατὰ τὴν χιλιετηρίδα τοῦ ἁγίου Μεθοδίου 1885 ἦτοι Ἐκθεσις περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τοῦ βουλγαρισμοῦ ἐν Μακεδονίᾳ. Ἐν Φιλίππουπόλει 1885 (μεταφρ. Δ. Ι. Κουμαργιάνος, Φιλίππουπόλει 20 Ἰουνίου 1885).

2. Ὁ φέικωφ, δ.π., 110.

3. Ὁ φέικωφ, δ.π., 111.

4. Ὁ φέικωφ, δ.π., 113. Ὅταν ὁ Ὁφέικωφ γράφει «Μακεδονία», ἔννοεῖ τὴν περιοχὴ μέχρι «Βερροίας, Σιατίστας καὶ Κοριτζᾶς», δ.π., 100.

5. Ὁ φέικωφ, δ.π., 110 κ.έ.

6. Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμὸς κατὰ τὴν πρώτην φάση τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνα (1878-1894), Θεσσαλονίκη 1983, 266.

7. Κ. Βακαλόπουλος, δ.π., 266-267, πρβλ. Ν. Βλάχος, Τὸ Μακεδονικὸν κ.λ., 100 σημ. 2. Μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 19ου αἰῶνα, τὸ οὐνιτικὸ κίνημα στὴ Μακεδονία πέρασε ἀπὸ τρεῖς φάσεις: τὴν πρώτη τῆς γέννησης, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1859 καὶ 1860, τὴ δεύτερη τῆς ἀνάπτυξης (1877-1880) καὶ τὴν τρίτη τῆς ὀριστικῆς ἀποτυχίας μετὰ τὸ 1894. Πρωταγωνιστὲς τῆς οὐνιτικῆς δράσεως ἦταν: τὸ τάγμα τῶν Λαζαριστῶν, οἱ βουλγαρουνίτες ἐπίσκοποι, ὁ ἀρμενοκαθολικὸς Πατριάρχης καὶ οἱ ἰησουίτες ἱεραπόστολοι (Α. Ἀγγελόπουλος, Αἱ ξέναι προπαγάνδαι εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Πολυακῆς κατὰ τὴν περίοδον 1870-1912, Θεσσαλονίκη 1973, 86).

8. Α. Ἀγγελόπουλος, δ.π., 86-87.

όχι μόνο δὲν ἀντέπραξε στὴν αὐξηση τοῦ οὐνιτισμοῦ ἀλλὰ καὶ βοήθησε τὸ ἔργο τῶν πρακτῶν του, γιατί εἶχε πλήρως συνειδητοποιήσει ὅτι ὁ οὐνιτισμὸς ἦταν ὄργανο γιὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ βουλγαρισμοῦ στὴ Μακεδονία¹.

Ἡ προτεσταντικὴ προπαγάνδα, ὅπως ἦταν φυσικό, δὲν ἦταν δυνατό νὰ ὑστερήσει τῆς ρωμαιοκαθολικῆς. Ἡ μέθοδος τῆς ἱεραποστολῆς τῆς δὲ διέφερε ἀπὸ τὶς μεθόδους ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἄλλες προπαγάνδες: ἴδρυση σχολείων, εὐκτηρίων οἰκῶν, διάδοση ἐντύπου ὑλικοῦ στὴ βουλγαρικὴ γλώσσα². Τὸ πραγματικὸ ὅμως δέλεαρ τοῦ προτεσταντισμοῦ ἦταν ἡ ἀναγνώριση τοῦ βουλγαρικοῦ αἰτήματος γιὰ ἐκκλησιαστικὴ χειραφέτηση καὶ ἡ συμπαράσταση μὲ τὴ μορφὴ ἴδρυσης σχολείων, μὲ τὴ βοήθεια πάντα τῶν βρετανικῶν προξενείων³.

Γιὰ τὸν Ἑλληνισμό τῆς Μακεδονίας τὸ θέμα τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας, τῆς συγκαλυμμένης μὲ κάποια θρησκευτικὴ διδασκαλία, ἦταν τελείως ξεκαθαρισμένο. Ὅταν στὶς 13-8-1885 ὁ Ν. Κ. Λίτσης, εὐαγγελικὸς ἱεροκήρυκας, ἔρχεται στὶς Σέρρες γιὰ νὰ κηρύξει τὸ εὐαγγέλιο στὰ ἑλληνικὰ ἀλλὰ καὶ στὰ βουλγαρικά, ἡ πόλη ξεσηκώνεται. Ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ «Φάρου τῆς Μακεδονίας» γράφει: «...Ἡ πόλις ἡμῶν διαβλέπει καὶ αὖθις ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦτο τῆς θρησκείας τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος». Πραγματικά στὸ πρῶτο του κήρυγμα συγκεντρώνονται ὅλοι οἱ γνωστοὶ «βουλγαρισταὶ» τῆς πόλης. Παρ' ὅλες τὶς συστάσεις ποὺ τοῦ γίνονται ὁ Λίτσης ἐπιμένει στὴ διδασκαλία του καὶ δὲν ἐγκαταλείπει τὴν πόλη⁴.

Ἰδιαίτερα σκληρὸς εἶναι ὁ ἀνταγωνισμὸς στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐκπαίδευσης, μὰ ποὺ ἦταν γνωστὸ ὅτι ἡ ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητα ὅποτελεῖ τὴν κατὰ τεκμήριο ἀσφαλέστερη ἀπόδειξη μιᾶς συγκεκριμένης ἐθνικῆς συνείδησης. Καμία ἀπὸ τὶς ὑπόδουλες ἑλληνικὲς ἐπαρχίες δὲν μπορούσε νὰ ἀνταγωνιστεῖ τὴ Μακεδονία σὲ πυκνότητα σχολείων. Γυμνάσια, διδασκαλεῖα, ἱερατικὲς σχολές, παρθεναγωγεῖα, ἡμιγυμνάσια, «ἑλληνικὰ σχολεῖα», δημοτικά, νηπιαγωγεῖα καὶ γραμματοδιδασκαλεῖα γέμιζαν πόλεις καὶ χωριά⁵. Σύμφωνα μὲ τὸν Καλοσύπη στὰ 1886 ἡ ἑλληνικὴ ἐκπαίδευση στὴ Μακεδονία ἀποτελοῦσε τὰ 5/6 τῆς ὅλης ἐκπαιδευτικῆς κίνησης⁶.

1. Ν. Βλάχος, Τὸ Μακεδονικὸν κ.λ., 100-101.

2. Ἰδιαίτερη δραστηριότητα στὴ διάδοση τοῦ ἐντύπου ὑλικοῦ παρουσίασαν οἱ προτεσταντικὲς ἱεραποστολές, γιατί εἶχαν δικό τους τυπογραφεῖο, ἰδρυμένο στὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 1858 (Α. Ἀγγελόπουλος, Αἱ ξένοι προπαγάνδαι, 109).

3. Α. Ἀγγελόπουλος, ὅ.π., 106-107.

4. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 21-8-1885.

5. Ι. Ν. Καλοσύπη, Μακεδονία, 56.

6. Ἀριθμὸς ἑλληνικῶν σχολείων τὸ 1886: 846 μὲ 45.870 μαθητὲς (Ι. Ν. Καλοσύπη, ὅ.π., 59). Λίγο πρὶν τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους ὁ ἀριθμὸς τῶν σχολείων τῆς Μα-

Γιὰ ὅλα αὐτὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα ξοδεύονταν κάθε χρόνο, τὶς δύο τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰ., 1.500.000 φράγκα περίπου. Ἀπὸ τὸ ποσὸ αὐτὸ τὸ 1.000.000 προερχόταν ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῶν κοινοτήτων, 250.000 ἀπὸ προσωπικὲς εἰσφορὲς τῶν κατοίκων καὶ δωρεὰς καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἀπὸ οἰκονομικὲς ἐνισχύσεις τῶν συλλόγων, ὅπως τοῦ «Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως», τοῦ «Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων», τῶν τοπικῶν φιλεκπαιδευτικῶν συλλόγων καὶ ἄλλων¹. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, δὲν ὑπῆρξε στὴ Μακεδονία οὔτε μία ὁμάδα βουλγαρικὴ ποὺ νὰ ἱδρύσει καὶ νὰ συντηρήσει σχολεῖο μὲ δικὰ της ἐξοδα, μὲ ἐξαίρεση τὸ βουλγαρικὸ γυμνάσιο Θεσσαλονίκης².

Κάτω λοιπὸν ἀπὸ τὸ πρίσμα τοῦ ἰδιαίτερου νοήματος τῆς ἐκπαίδευσης πρέπει νὰ δοῦμε τὴν ἔμφαση καὶ τὶς πυκνὲς ἀναφορὲς τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου γιὰ καθετὶ ποὺ ἀφορᾷ τὴν κίνηση τῶν ἑλληνικῶν σχολείων, ἀφοῦ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο προβάλλονταν τὰ αὐξημένα δικαιώματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν ἐκάστοτε περιοχὴ³.

Στὶς 24-8-1885 κάποιος πολίτης ἀπὸ τὴ Δράμα ἐνημερώνει τὸ «Φάρὸς τῆς Μακεδονίας» γιὰ τὶς ταραχὲς ποὺ συμβαίνουν στὰ ἐκπαιδευτήρια τῆς Προσωπασάνης. Ἀπὸ τὸ ἄρθρο αὐτὸ μαθαίνουμε γιὰ τὶς ἐπιτυχεῖς προσπάθειες ποὺ εἶχαν γίνει στὸ παρελθὸν ἀπὸ ἐξέχοντες πολῖτες τοῦ χωριοῦ (Γ. Βουλτσιάδης καὶ Ν. Λιάμης) γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴ φιλοβουλγαρικὴ παράταξη καὶ νὰ πετύχουν τὴν ἱδρυση ἑλληνικῶν σχολείων. Τώρα ὅμως ὅλοι αὐτοὶ ἔχουν ἐμπλακεῖ σὲ κάποια διαμάχη ποὺ ἐκδηλώνεται στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐκπαίδευσης⁴. Ἡ διαμάχη αὐτὴ ἦταν ἡ καλύτερη εὐκαιρία γιὰ τὴ δράση τῶν «βουλγαριστῶν». Ἀπὸ τὸ ἴδιο φύλλο τοῦ «Φάρου» πληροφοροῦμαστε: «Ἐν Ἐγρί-Δερὲ χωρίῳ τῆς Ζίχνης, πειρῶνται οἱ ραδιουργοῦντες τὴν χώραν ἡμῶν βουλγαροδιδάσκαλοι ἵνα πείσωσι τοὺς ἐκεῖ καλοὺς χωρικοὺς ἵν' ἀποσκορακίσωσι τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμ-

κεδονίας (βιλαέτια Θεσσαλονίκης καὶ Μοναστηρίου) ἦταν 1.041 μὲ 1.704 δασκάλους καὶ δασκάλες καὶ 67.772 μαθητὲς (Στ. Παπαδόπουλος, Ἑκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸν τελευταῖο αἰῶνα τῆς τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1970, 228).

1. Στ. Παπαδόπουλος, ὁ.π., 228-229 σημ. 2.

2. C.I. Nicolaïdes, La Macédoine, la question macédonienne dans l'antiquité, au moyen-âge et dans la politique actuelle, Berlin 1899, 133, πρβλ. D. Dakin, The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913, Θεσσαλονίκη 1966, 21. Ἀθροισμα βουλγαρικῶν ἐκπαιδευτῶν 171 μὲ 6.799 μαθητὲς (Ι. Ν. Κалоστύνης, Μακεδονία, 64).

3. Τὶς πληροφορίες αὐτὲς γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, ἀρκετὰ πυκνὲς τὸ φθινόπωρο τοῦ 1885, θὰ παρεμβάλλω ἀνάμεσα στὰ στρατιωτικὰ καὶ διπλωματικὰ γεγονότα, προκειμένου νὰ διατηρήσω τὴ χρονολογικὴ τους σειρά καὶ νὰ δείξω τὴ σκοπιμότητα τῆς δημοσίευσής τους.

4. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 24-8-1885.

ματα, δεχθῶσι δὲ τὴν βουλγαρικήν. Ὡς ἐκ πηγῆς ἀξιοπίστου μανθάνομεν, εὗρον πολλοὺς συνηγούρους. Ἴδου τὰ κέρδη αὐτῶν ὅποταν ἡμεῖς πρὸς ἀλλήλους ἐρίζωμεν»¹.

Στις 4-9 στίς Σέρρες συνεχίζονται οἱ διαμαρτυρίες γιὰ τὴ διδασκαλία τοῦ Ν.Κ.Λίτση. Ὁ γραμματέας καὶ ταμίας τῆς εὐαγγελικῆς ἀποστολῆς στὴ Θεσσαλονίκη, Τ. Β. Samprone, ἀποδοκίμασε τὰ γεγονότα, ἐνῶ καὶ ὁ Τοῦρκος διοικητὴς τῶν Σερρών (μουτεσαρίφης) πῆρε τὸ μέρος τῶν Ἑλλήνων².

Στὸ ἴδιο φύλλο ἔχουμε πληροφορίες καὶ γιὰ τὴν Καστοριά. Κάποιος—πιθανὸν Καστοριανὸς—ἐκθειάζει τὴ δράση τοῦ γιатρῶ Ἰω. Σιόμη (sic)³ καὶ τοῦ καθηγητῆ Ἀναστ. Πηχιῶνα⁴ στὸν ἐκπαιδευτικὸ τομέα καὶ μάλιστα σὲ μιὰ περιοχὴ ποῦ, ὅπως μαρτυρεῖ, ὕστερεῖ στὴν ἀνάπτυξη τῶν γραμμάτων καὶ ἔτσι ἡ πάλη ἐναντίον τῶν «βουλγαριστῶν» εἶναι ἰδιαίτερα σκληρῇ⁵.

Στις 7/9, ἐνῶ ἐπιτελεῖται ἡ προσάρτηση τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, (οἱ εἰδήσεις καθυστεροῦν σημαντικὰ νὰ φτάσουν καὶ νὰ δημοσιευτοῦν), ὁ ἀνταποκριτὴς ἀπὸ τὶς Σέρρες γράφει γιὰ τὴν κίνηση τῶν σχολείων Τζουμαγιάς, Πετριτσίου, Ζελιαχόβης καὶ Βιτάστας, τονίζοντας ἔτσι τὴν ἐντονότατη ἐλληνικὴ παρουσία στὰ χωριά αὐτά⁶.

Οἱ πρῶτες ἀκαθόριστες πληροφορίες ὅτι «κάτι τρέχει» στὴν ἀνατολικὴ Ρωμυλία ἔχουν ἡμερομηνία 11/9/1885. Στὸ φύλλο τῆς ἡμέρας αὐτῆς, καὶ συγκεκριμένα στὴ στήλῃ μὲ τὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ ἐφημερίδες τῆς Κωνσταντινούπολης, διαβάζουμε ὅτι τὴν ὥρα ποῦ τυπωνόταν ἡ «Σταμπούλ» τῆς 4-9-1885, ἡ διεύθυνση τῶν ἀνατολικῶν σιδηροδρόμων εἰδοποίησε τοὺς πράκτορες τῆς νὰ μὴ δέχονται ἐπιβάτες καὶ ἐμπορεύματα γιὰ σταθμοὺς πέρα ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη. Ἀκόμη κυκλοφοροῦσαν διάφορες φήμες, ὅτι κάποιοι «κακόβουλοι» ἔκοψαν τὰ τηλεγραφικὰ σύρματα μεταξὺ Φιλιππουπόλεως καὶ Ἀδριανουπόλεως⁷.

Τὸ φύλλο τῆς 14-9 εἶναι πιά γεμάτο ἀπὸ εἰδήσεις γιὰ τὰ συμβάντα στὴν

1. Ὁ.π.

2. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 4-9-1885.

3. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἰω. Σιῶμο, γιатρὸ ἐγκατεστημένο στὴν Καστοριά (Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός, Παράρτημα: Ἀπομνημονεύματα Ἀναστασίου Πηχεῶνα, 376). Φαίνεται ἀκόμα ὅτι ὑπῆρξε γραμματέας τοῦ «Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Καστοριάς (Κ. Βακαλόπουλος, ὁ.π., 385).

4. Ὁ Ἀναστάσιος Πηχεῶν γεννήθηκε στὴν Ἀχρίδα τὸ 1836, φοίτησε στὴ Φιλοσοφικὴ σχολὴ Ἀθηνῶν καὶ ἀπὸ τὸ 1865 ἔδρασε ποικιλοτρόπως στὴν Καστοριά (Κ. Βακαλόπουλος, ὁ.π., 212-225: «Ὁ Ἀναστάσιος Πηχεῶν καὶ τὰ ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματά του», 226-261: «Τὰ Πηχεωνικά καὶ ἡ ἀπήχησή τους στὸ μακεδονικὸ χῶρο» καὶ 341-464: «Παράρτημα: Ἀπομνημονεύματα Ἀναστασίου Πηχεῶνα»).

5. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 4-9-1885.

6. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 7-9-1885.

7. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 11-9-1885.

ἀνατολική Ρωμυλία. Πηγές ειδήσεων γιά τό «Φάρο» εἶναι οἱ ἐφημερίδες τῆς Ἀθήνας, ἀλλά κυρίως τῆς Κωνσταντινούπολης, ἀπ' ὅπου καί ἀντλεῖ τή διεθνή ειδησεογραφία. Διαβάζουμε λοιπόν ὅτι ἡ διεύθυνση τοῦ «Φάρου» ἀποδοκιμάζει «τάς κακοβούλους ἐνεργείας τῶν Βουλγάρων» καί εὐχεται νά θριαμβεύσει τό δίκαιο τῆς «Σεβαστῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως»¹.

Στό μεταξὺ στή Φιλιππούπολη στίς 6/9 ἡ ρωμυλιωτική πολιτοφυλακή συλλαμβάνει τό Γαβριήλ πασά, γενικό διοικητή τῆς ἐπαρχίας, καί τό Δριγάλσκι, στρατηγὸ-ἀρχηγὸ τῆς πολιτοφυλακῆς, καί κηρύσσει τὴν ἔνωση μὲ τὴ βουλγαρική Ἑγεμονία. Τὴν ἴδια ἡμέρα ὁ Ἀλέξανδρος Βάττεμπεργκ, ἡγεμόνας τῆς Βουλγαρίας, φτάνει στή Φιλιππούπολη μαζί μὲ τὸν πρωθυπουργό του Καραβέλωφ. Στίς 7/9 κηρύσσεται στή Σόφια ἐπιστράτευση τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ καί συγκαλεῖται ἡ ἐθνοσυνέλευση².

Ὅσον ἀφορᾷ πιθανές βιαιότητες σὲ βάρος τῶν Ἑλλήνων στίς πρῶτες αὐτὲς ὥρες, ἡ μοναδική εἰδηση φτάνει στοῦ «Φάρου» μέσω τῆς ἀρμενικῆς ἐφημερίδας «Δζερινδέι Σαρκιέ» καί πληροφορεῖ ὅτι οἱ Βούλγαροι κατέστρεψαν τό καινούργιο κτήριο τῶν Ζαριφείων διδασκαλείων στή Φιλιππούπολη³ ἡ εἰδηση διαψεύδεται καταρχὴν ἀλλὰ ἀργότερα ἀνασκευάζεται μὲ τὴ μαρτυρία ὅτι πυρπολήθηκε τό παλιὸ κτήριο τῶν Ζαριφείων καί ἀπὸ ἐκεῖ μεταδόθηκε ἡ φωτιά στὴν πόλη³.

Στό ἴδιο φύλλο τῆς 14-9-1885 καλύπτονται μὲ σχετική ἐπάρκεια οἱ ἀντιδράσεις διαφόρων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν καί φυσικά τῆς ἄμεσα ἐνδιαφερομένης ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Τὰ ἄρθρα αὐτὰ τὰ μεταφέρω ὅχι γιὰ νά γίνει κατανοητὸ τό πλαίσιο ὅπου κινοῦνταν ἡ εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ, ἀλλὰ γιὰ νά γίνει φανερὸς ὁ σκοπὸς ποὺ ἐξυπηρετοῦσε ἡ συγκεκριμένη ἐπιλογὴ ειδήσεων ἀπὸ τό συντάκτη τοῦ «Φάρου». Φαίνεται λοιπόν ὅτι πρωταρχικὸ μέλημα ἦταν ὁ καθισχυρασμὸς τῆς κοινῆς γνώμης, καθὼς ἡ βουλγαρικὴ πολιτικὴ ἐπαιρνε ἀπειλητικὰς διαστάσεις. Στὴ συνέχεια, ὅταν ἔγιναν ἀντιληπτοὶ οἱ πραγματικοὶ διπλωματικοὶ στόχοι τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, τότε πλὴν τὰ ἄρθρα σκιαγραφοῦν τὴν κυνικότητα τῆς πολιτικῆς καί τὴν ἀπογοήτευση τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Οἱ πολιτικοὶ κύκλοι λοιπόν διέψευσαν ρητῶς ὅτι τὰ γεγονότα αὐτὰ προετοιμάστηκαν στοῦ Κρέμσιερ μεταξὺ τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων. Στό Βερολίνο ἡ εἰδηση προκάλεσε «μεγάλην αἴσθησιν» καί ἐκφράστηκε ἡ πίστις ὅτι θὰ ἐπέμβουν οἱ Δυνάμεις ποὺ ὑπέγραψαν τὴ συνθήκη τοῦ Βερολίνου. Ὁ

1. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 14-9-1885. Οἱ φιλοφρονήσεις πρὸς τὴν τουρκικὴ κυβέρνησις δὲν πρέπει νά παρερμηνεύονται τῇ στιγμή ποὺ ἡ κυκλοφορία τῶν ἐφημερίδων μποροῦσε κάθε στιγμή νά ἀπαγορευτεῖ.

2. Ὁ.π.

3. Ὁ.π.

«Χρόνος» (Le Temps) χαρακτήρισε την κατάσταση «σοβαρωτάτην». 'Η «έφημερίς της Μόσχας πρόσβαλε ισχυρώς» τὸν 'Αλέξανδρο καὶ διακήρυξε ὅτι ἡ Ρωσία θὰ ὑποστηρίξει τὴν ἀποκατάσταση τοῦ καθεστώτος τῆς Ρωμυλίας¹.

Οἱ πρῶτες ἀντιδράσεις τῆς Πύλης, φαινομενικὰ τουλάχιστον, δειχνουν ἐπιθυμία ἐντονης ἀντίδρασης. Τὸ ὑπουργικὸ συμβούλιο «ἐπέδωσε διακοίνωσιν» πρὸς τὶς Δυνάμεις ποὺ ὑπέγραψαν τὴ συνθήκη τοῦ Βερολίνου καὶ ἔστειλε 10 τάγματα στρατοῦ μὲ ἀρχηγὸ τὸ Γαζή Μουχτάρ πασά καὶ ἐντολὴ νὰ πολιορκήσει τὴν ἀνατολικὴ Ρωμυλία². Ἐκλείσε μάλιστα τὸ «πρακτορεῖο» τῆς βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅταν αὐτὸ δήλωσε ὅτι ἐπιδοκιμάζει τὴν καινούργια κατάσταση πραγμάτων³.

Ἡ τουρκικὴ ἐφημερίδα «Σααδὲτ» σχολιάζει μὲ ἰδιαίτερη δριμύτητα τὰ γεγονότα καὶ ὁ «Φάρος» μὲ ἱκανοποίηση ἀναδημοσιεύει τὸ ἄρθρο ὅπου οἱ Βούλγαροι χαρακτηρίζονται ἀπολίτιστοι, ἀπάνθρωποι, ἄγριοι, ἀνάξιοι τῶν παραχωρήσεων ποὺ τοὺς ἔγιναν. Γράφει ἀκόμα ὅτι παρὰ τὶς διατάξεις τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου «δαινῶς ἐπίζον τοὺς τε Ἕλληνας καὶ μουσουλμάνους συμπολίτας αὐτῶν» χωρὶς νὰ τοὺς ἀφήνουν οὔτε κἂν νὰ ἐργαστοῦν⁴.

Ἀπὸ τὶς ἐλληνικὲς ἐφημερίδες προέρχεται μιὰ ἄλλη πληροφορία, ποὺ δημοσιεύει ὁ «Φάρος»: ἂν καὶ ἡ ἀντίδραση τῆς Ρωσίας εἶναι ἀποφασιστικὴ (ζητοῦν παραίτηση τοῦ ὑπουργοῦ στρατιωτικῶν τῆς Ἡγεμονίας, οἱ Ρῶσοι ἀξιωματικοὶ τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ διατάσσονται νὰ μὴν ἐπιστρατευτοῦν), ὥστόσο στὴ Φιλιππούπολη ἐπικρατεῖ ἡ πεποίθηση ὅτι τὸ κίνημα ἦταν ἔργο ἀποκλειστικὰ τῆς Ρωσίας. «Ἡ ἀντίφασιν αὕτη δύναται νὰ ἐξηγηθῇ διὰ τῆς συχνάκις παρουσιαζομένης ἀντιφατικῆς ἐνεργείας τῶν Ρώσων πρακτόρων, ὅτε μὲν ἐνεργούντων κατὰ τὰς ἐπισήμους ὁδηγίας τῆς κυβερνήσεώς των, ὅτε δὲ ἀκολουθούντων τὰς ἐμπνεύσεις τῶν πανσλαυιστικῶν κομιτάτων»⁵.

1. Ὁ.π.

2. Ἡ ἐνέργεια ἀποσκοποῦσε καθαρὰ στὴ δημιουργία ἐντυπώσεων καὶ αὐτὸ φαίνεται ὅχι μόνον ἀπὸ τὶς κατοπινὲς ἐξελίξεις, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Πύλη πέντε χρόνια νωρίτερα εἶχε διστάσει νὰ καταλάβει μὲ τὰ στρατεύματά της θέσεις τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ποὺ τῆς εἶχαν ἐπιδίκασθεῖ. Μιὰ τέτοια στρατιωτικὴ ἐνέργεια, σύμφωνα μὲ τὶς ὑπερβολικὲς ἐκτιμήσεις τοῦ Σουλτάνου, θὰ προκαλοῦσε σύγκρουση μὲ τὴ Ρωσία ποὺ ἀναμφίβολα θὰ κατέληγε σὲ ἀποτυχία. Καθὼς δὲν ἦταν ἐξασφαλισμένα τὰ ἀνταλλάγματα ποὺ θὰ ζητοῦσαν ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Μ. Βρετανία γιὰ νὰ τὸν ὑποστηρίξουν ἐναντὶ τῆς Ρωσίας, προτίμησε νὰ χάσει ὁριστικὰ τὸ παιχνίδι τῆς Ρωμυλίας παρὰ νὰ ρισκινδυνεύει ζωτικότερες περιοχὲς τῆς αὐτοκρατορίας (W. N. Medlicott, *The Congress of Berlin and after, A Diplomatic History of the Near Eastern Settlement, 1878-1880*, London 1938, 362).

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 14-9-1885.

4. Ὁ.π.

5. Ὁ.π.

Στὸ ἴδιο φύλλο τῆς 14/9 ὑπάρχει καὶ μία ἐπιστολὴ τοῦ ἀνταποκριτῆ ἀπὸ τῆς Σέρρες μὲ ἡμερ. 8/9, ἡ ὁποία στρέφεται ἐναντίον τοῦ Emile de Laveley, Βέλγου δημοσιολόγου καὶ καθηγητῆ τοῦ πανεπιστημίου τῆς Λιέγης, ὁ ὁποῖος εἶχε υἱοθετήσει φιλοβουλγαρικὲς στατιστικὲς καὶ τὶς εἶχε δημοσιεύσει στὸν εὐρωπαϊκὸ τύπο¹. «Δώμεν προσοχὴ Μακεδόνες ζῶμεν ἐν ἡμέραις πονηραῖς καὶ αἰῶνι ἀπάτης...» καὶ καταλήγει «...ἄς μὴ ταράσσεται ἡ καρδία ἡμῶν ἐκ τῶν παραδόξων ἀλλοκοτίων καὶ ἀνυποστάτων στατιστικῶν τοῦ Βέλγου τοῦ δεινοῦ, τοῦ ἐπιχειρησαμένου, ἵνα ἀναβιβάσῃ τοὺς βουλγαριστὰς τῆς Μακεδονίας εἰς ἀριθμόν, ὅστις καὶ τοὺς μῦς, τοὺς ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν ἂν μὴ ἐξήγρε, δὲν ἤθελεν αὐθις ἀναβῆ ἑκεῖ καὶ ἐν σημείῳ αὐτοῦ»².

Ἡ ἀρθρογραφία γιὰ τὴν προσάρτηση τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας συνεχίζεται καὶ στὸ φύλλο τῆς 18/9. Στὴ στήλῃ τῶν τηλεγραφημάτων διαβάζουμε: «Ὁ βασιλεὺς τῆς Ρουμανίας ὑποδεχόμενος τὸν ἐπιτετραμμένον τῆς Τουρκίας ἐξέφρασε ζωνρὰ φιλικὰ συναισθήματα πρὸς τὴν Τουρκίαν»³. «Ἡ «σπουδαιότητῃ» τῶν εἰδήσεων, ὅπως χαρακτηρίζεται, εἶναι τὸ προσωπικὸ τηλεγράφημα τοῦ Σουλτάνου πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο. Ἐπρόκειτο μᾶλλον γιὰ ἓνα τελεσίγραφο πρὶν ἀπὸ τὴ λήξῃ τοῦ ὁποῖου ὁ Ἀλέξανδρος θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει γυρίσει στὴ Βουλγαρία» διαφορετικὰ θὰ ἄρχιζαν οἱ ἔνοπλες ἐνέργειες⁴. Ἦδη ἀπὸ τῆς 11/9 ἦταν γνωστὸ ὅτι στὴν Ἀδριανούπολιν γινόταν συγκέντρωση στρατοῦ καὶ πρόσκληση ἐφ' ἑδρων⁵ γιὰ νὰ ἀσκηθεῖ ἡ κατάλληλη πίεση πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκπονὴ τοῦ τελεσιγράφου.

Ἀπὸ τὴν «Ταρχή» πάλι ἀντλεῖται ἡ πληροφορία ὅτι τάξιν καὶ ἡσυχίαν ἐπικρατοῦν στὴ Φιλιππούπολιν, ἐνῶ κάποιες ταραχὲς συμβαίνουν στὸ Στενὴμαχο. Στὴν Ἀγχίαλο ὅμως ἐπικρατεῖ τρόμος καὶ φόβος ἐξαιτίας τῆς βίαιης στρατολογίας, ἐνῶ πρᾶλληλα συμβαίνουν φόνοι καὶ τραυματισμοὶ πολιτῶν. Στὸν Πύργο καὶ σ' ἄλλες πόλεις ἐπιβλήθηκαν στοὺς κατοίκους ὑποχρεωτικὲς συνεισφορές. Φαίνεται ὅτι οἱ πολῖτες διαιρέθηκαν σὲ τρεῖς κατηγορίες ἀνάλογα μὲ τὰ εἰσοδήματά τους. «Ὅσοι ἀνήκουν στὴν πρώτη πρέπει νὰ δώσουν: 200 λίρες, 50 κιλὰ σιτάρι, 40 κριθάρι, 2 ἄλογα καὶ ἓνα ζευγάρι βόδια μαζί μὲ τὸ ἀμάξι· οἱ δευτέρως κατηγορίας ὀφείλουν 100 λίρες καὶ τῆς τρίτης 50 καὶ φυσικὰ ἀνάλογα τρόφιμα καὶ ζῶα. «Οἱ ἀρνού-

1. Ἡ στάση του αὐτῇ στίς ἀρχὲς Ἰανουαρίου τοῦ 1885 εἶχε ξεσηκώσει τοὺς Ἕλληνες τῆς Θεσσαλονίκης, Σερρών, Περτριτίου, Δεμίρ-Χισάρ, Μελενίκου καὶ Δράμας, οἱ ὁποῖοι καὶ προέβησαν σὲ μαζικὲς διαμαρτυρίες (Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἕλληνας, 146).

2. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 14-9-1885.

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 18-9-1885.

4. Ὁ.π.

5. Ὁ.π.

μενοι βλέπουν αμέσως τὰ κτήματα, ἐμπορεύματα καὶ ἐπιπλα αὐτῶν πωλούμενα ἐπὶ δημοπρασίῳ¹. Μετὰ ἀπὸ ὅλα αὐτὰ δὲ λείπουν, βέβαια, καὶ οἱ ἀνάλογοι χαρακτηρισμοὶ ἀπὸ μέρους τοῦ «Φάρου». Οἱ Βούλγαροι ἐμφανίζονται ὡς καταχραστὲς τῶν προνομίων τους καὶ ὡς «ἀποσκιρτήσαντες» ἀπὸ τὸ δρόμο τῆς προόδου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ποὺ προκάλεσαν ἔτσι τὴ δίκαια δυσἀρέσκεια ὅχι μόνο τῆς Πύλης ἀλλὰ καὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν².

Σ' αὐτὸ τὸ φύλλο τοῦ «Φάρου» δίνονται ἀκόμα πληροφορίες καὶ γιὰ τὴν κίνηση τῶν σχολειῶν, ὅπως καὶ γιὰ τὴν ἀνέγερση καινούργιου διδακτηρίου στὰ Σέρβια³.

Στις 21/9/1885 ἡ ρωσικὴ ἀντίδραση συνεχίζεται. Ὁ Τσάρος ποὺ βρίσκειται στὴν Κοπεγχάγη δὲ δέχεται τὴ βουλγαρικὴ πρεσβεία (19/9) καὶ διατάζει τοὺς Ρώσους ἀξιωματικοὺς νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ ἔδαφος τῆς Ρωμυλίας καὶ νὰ ἐπιστρέψουν στὴ Ρωσία. Παράλληλα καὶ ἡ Γερμανία ἀποδοκιμάζει τὰ γεγονότα⁴.

Ἡ Πύλη συνεχίζει βέβαια καὶ αὐτὴ τις διαμαρτυρίες της ἀλλὰ σὲ σαφῶς ἡπιότερο τόνο. Ὁ Σουλτάνος ἔχει «φυσικὸ δίκαιο καὶ καθήκον» νὰ ἀποκαταστήσει τὴν τάξη στὴν ἀνατολικὴ Ρωμυλία, «...ἐν τούτοις ἀπέναντι τῶν κινδύνων τῆς καταστάσεως, ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν εὐμενῇ ἐπέμβασιν τῶν τὴν συνθήκην τοῦ Βερολίνου ὑπογραφασῶν δυνάμεων ὅπως προσκληθῇ ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος εἰς τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν τήρησιν τῶν καθηκόντων του...»⁵.

Θὰ ἦταν σκόπιμο στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ ἐξετάσουμε τὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο κινήθηκε ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία, ὥστε μέσα σὲ μία ἐβδομάδα νὰ ἐγκαταλείψει ἡ Πύλη τοὺς ἀρχικούς της λεονταρισμούς. Καταρχὴν πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἡ βουλγαρικὴ Ἡγεμονία κόντευε νὰ γίνεи τὸ «enfant gâté» τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, καθὼς ὅλες σχεδὸν οἱ κυβερνήσεις σπεύδουν νὰ ἱκανοποιήσουν τὶς ἀπαιτήσεις της⁶.

Ἡ προσάρτηση τῆς ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία, ἀνταποκρινόταν καὶ ἐξυπηρετοῦσε τὶς βλέψεις τῆς Ρωσίας ποῦ, λίγα χρόνια πρὶν, εἶχε συνηγορήσει γιὰ τὴ δημιουργία τῆς «Μεγάλης Βουλγαρίας». Ἄν ὅμως ἡ Ρωσία ἔνωσε τὴ διαμαρτυρία της μ' αὐτὲς τῶν ἄλλων Δυνάμεων, αὐτὸ ὀφειλόταν κυρίως στὸ γεγονὸς ὅτι, ἐφόσον οἱ σχέσεις της

1. Ὁ.π.

2. Ὁ.π.

3. Ὁ.π.

4. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 21-9-1885.

5. Ὁ.π.

6. V. Colocotronis, *La Macédoine et l'Hellénisme, étude historique et ethnologique*, Paris 1919, 389.

μὲ τὴ Βουλγαρία δὲν εἶχαν ἀκόμα ἀποσαφηνιστεῖ καὶ σταθεροποιηθεῖ, δὲν ἦταν διατεθειμένη νὰ ἀνεχθεῖ τὴν ἐνίσχυση τῆς δεύτερης. Ἐπιθυμοῦσε, ἀντὶ τῆς προσάρτησης, νὰ προσφέρει τὴ Ρωμυλία σὰν δῶρο στὴ Βουλγαρία μὲ ἀντάλλαγμα τὴν αἰώνια εὐγνωμοσύνη¹.

Ἕνας ἐπιπρόσθετος κίνδυνος γιὰ τὴ Ρωσία ἦταν μιὰ πιθανὴ εἰσβολὴ ὀθωμανικῶν στρατευμάτων στὴ Ρωμυλία. Τὸ ἐνδεχόμενο νὰ χυθεῖ χριστιανικὸ αἷμα θὰ ἀνάγκαζε τὴ Ρωσία, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῆς κοινῆς γνώμης, νὰ ἐπέμβει καὶ σὲ καμμία περίπτωση δὲν ἦταν διατεθειμένη νὰ ριψοκινδυνεύσει ἓνα ἀκόμα διεθνὲς συνέδριο μ' ὅλες τὶς πιθανὲς ἐκβάσεις του. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ὑποστήριξε κάθε λύση ποὺ θὰ ἀπέτρεπε τὴν εἰσβολὴ ὀθωμανικῶν στρατευμάτων στὴ Ρωμυλία². Ὅταν πλέον ἐγινε κατανοητὸ ὅτι ἡ ἐπανόρθωση τοῦ status quo ante ἦταν ἀδύνατη, τότε ἡ ρωσικὴ κυβέρνησις συνειδητοποίησε ὅτι δὲν ἦταν πρὸς τὸ συμφέρον της νὰ ἐργάζεται πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση. Οἱ Βούλγαροι ἐνδιαφέρονταν πρωταρχικὰ γιὰ τὴν «ἐθνικὴ τους ἐνότητα» καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε γίνει πιά τὸ σύμβολο τοῦ βουλγαρικοῦ ἐθνικισμοῦ³.

Κύριος ὑποστηρικτὴς τῆς βουλγαρικῆς ἐνέργειας ὑπῆρξε ἡ Μ. Βρετανία, ποὺ εἶχε ἐνθαρρύνει τὸν Ἀλέξανδρο νὰ προχωρήσει στὴν προσάρτηση, θεωρώντας τὴν ὅλη κίνηση σὰν ἀντιρωσικὴ ἐκδήλωση τῶν Βουλγάρων⁴. Ἐτσι Ρωσία καὶ Μ. Βρετανία εἶχαν ἀντιστρέψει τοὺς ρόλους ποὺ εἶχαν τὸ 1878⁵. Μιὰ ποὺ ὁ Ἀλέξανδρος Βάττεμπεργκ καὶ οἱ περισσότεροι Βούλγαροι εἶχαν γίνει καχύποπτοι μισορώσοι καὶ ἀφοῦ ἡ Πύλη ἀποδείχτηκε ἀνίκανη νὰ καταλάβει τὶς στρατιωτικὲς θέσεις ποὺ μὲ φροντίδα τῶν Βρετανῶν τῆς εἶχαν ἐπιδικαστεῖ τὸ 1878⁶, δὲν ὑπῆρχε λόγος νὰ ἀντιδράσει ἡ Βρετανία στὴν προσάρτηση τῆς Ρωμυλίας. Ἀντίθετα μάλιστα ὁ Salisbury εἶχε ἀρχίσει νὰ πείθεται ὅτι ἡ δημιουργία ἰσχυρῶν ἐθνικῶν κρατῶν στὰ Βαλκάνια θὰ ἀποτελοῦσε ἓνα πολὺ ἀσφαλὲς φράγμα στὸν ἐπεκτατισμὸ τῶν Ρώσων ἀπὸ ὅ,τι ὑπῆρξε ποτὲ ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία⁷. Ἐτσι, ὅταν κατηγορήθηκε στὴ βουλὴ τῶν λόρδων γιὰ πολιτικὴ ἀσταθείας, ἀπάντησε: «Δὲν ἀλλάξαμε ἐμεῖς ἀλλὰ οἱ περιστάσεις. Σκοπὸς μας παραμένει

1 Ν. Βλάχος, Τὸ Μακεδονικὸν κ.λ., 50.

2 Ch. Jelavich, *Tsarist Russia and Nationalism, Russian Influence in the Internal Affairs of Bulgaria and Serbia (1879-1886)*, Berkeley and Los Angeles 1958, 205-206.

3 Ch. Jelavich, ὁ.π., 237.

4 Χρ. Νάλτσας, Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, ἡ κατάληψις αὐτῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ ὁ ναυτικὸς ἀποκλεισμός τῆς Ἑλλάδος, 1885-1886, Θεσσαλονίκη 1963, 145Α.

5 M. Pundeff, *Bulgarian Nationalism*, 125.

6 Βλ. σημ. 2 τῆς σ. 156.

7 G. D. Clayton, *Britain and the Eastern Question: Missolonghi to Callipoli*, London 1971, 180.

ό 'ιδιος' νά ἐμποδίσουμε τή Ρωσία νά βαδίσει πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη. "Ὅσο μιὰ Βουλγαρία ἐνωμένη μὲ τή Ρωσία μὲ δεσμούς εὐγνωμοσύνης μᾶς φαινόταν ἐπικίνδυνη, τόσο μιὰ Βουλγαρία μὲ ἡγεμόνα πειθαρχικὸ στὴν εὐρωπαϊκὴ ἐπιρροή καὶ πιστὸ σύμμαχο τοῦ Σουλτάνου παρέχει σοβαρὴ ἐγγύηση ἐναντίον τοῦ ρωσικοῦ ἐπεκτατισμοῦ¹.

Εἶναι γεγονός πάντως πὼς ὄχι μόνο ἡ Μ. Βρετανία ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀυστρογγαρία καὶ ἡ Γαλλία εἶχαν ἐνθαρρύνει τὸν 'Αλέξανδρο στὸ ἐγχείρημα του².

Σὲ ἰδιαίτερα δύσκολη θέση βρέθηκε ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις Δηλιγιάννη. Ἡ πρόσφατη ἐκλογικὴ τῆς νίκῃ ὀφειλόταν κυρίως στὸ σύνθημά της ἐναντίον τῶν φόρων γιὰ στρατιωτικὰς δαπάνες τοῦ Τρικοῦπ³. Παρ' ὅλη τὴ φιλειρηνικὴ του διάθεσις ὁ Δηλιγιάννης, μὴν τολμώντας νά ἐρθεῖ σὲ ἀντίθεσις μὲ τὸ λαϊκὸ αἶσθημα⁴, παρὰσῦρθηκε σὲ φιλοπολεμικὰς διακηρύξεις καί, ἀπειλώντας τὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, ἀπαίτησε τὴν «ἀποκατάστασιν τῆς ἐν τῇ Αἰῶν ἰσορροπίας». Ὡς τὰ τέλη Σεπτεμβρίου 1885 στρατολογικὰ γραφεῖα συστήθηκαν, ἐφεδροὶ καὶ ἐβελοντὰς κατατάχθηκαν, ὁ στόλος ἐξοπλίσθηκε. Καὶ τότε μέσα στὸν πολεμικὸ πυρετὸ τῆς Ἑλλάδας, οἱ ὑπουργοὶ διαπίστωσαν ὅτι ὁ πρωθυπουργός, παρὰ τὶς διακηρύξεις του, δὲ σκόπευε σοβαρὰ νὰ φτάσει ὡς τὴ στρατιωτικὴ ἀναμέτρηση. Ἡ προσπάθεια ἀπόσπασις ἀνταλλαγμάτων ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία μὲ τὴν ἀπειλὴ πολέμου καὶ τὴν κατάλληλὴ πίεσις τῶν Δυνάμεων ὀνομάστηκε «ἐνοπλὸς ἐπαιτεία» καὶ φυσικὰ δὲν εἶχε κανένα ἀποτέλεσμα⁵.

1. Κ. Βεργόπουλος, Οἱ πολιτικὲς ἐξελίξεις ἀπὸ τὸ 1881 ὡς τὸ 1895, «Ἱστορία τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους», τ. ΙΔ' (Νεώτερος Ἑλληνισμὸς ὁπὸ τὸ 1881 ὡς τὸ 1913), Ἀθῆναι 1977, 25. Ὁ Βίσμαρκ, βέβαια, ἀργότερα δὲν παρέλειψε νά κατηγορήσῃ τὴ Μ. Βρετανία, ὅτι χρησιμοποίησε τὸ ζήτημα τῆς Ρωμυλίας γιὰ νά διασπᾷ τὴν συμμαχίαν τῶν τριῶν αὐτοκρατορῶν (Χρ. Νάλτσας, Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, 144Α-145Α). Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους οἱ Βούλγαροι φαίνεται ὅτι δὲν εἶχαν ἰδιαίτερους ἐνδοιασμούς γιὰ τὴν πλήρη ἀποδοχὴ τῆς βρετανικῆς ὑποστήριξης. Πολλοὶ πολιτικοὶ ἄνδρες ἦταν πρόθυμοι νά ξεχάσουν τὴν ἐχθρικὴ στάσις τῆς Βρετανίας κατὰ τὴν ἀπελευθέρωσι τῆς χώρας καὶ ἔτοιμοι νά ζητήσουν τὴ βοήθειά της ἀδιαφορώντας γιὰ τὰ ἀνταλλάγματα. Ὅπως γράφει ὁ Atanas Shorov, γραμματεὺς τῆς Ἐξαρχίας, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1886 ἡ κυρίαρχη ἀντίληψις εἶναι ὅτι στὴ Βουλγαρία δίνεται μιὰ μονομαχία μεταξὺ Μ. Βρετανίας καὶ Ρωσίας καὶ ὅτι ἡ βουλγαρικὴ κυβέρνησις ἔχει γίνοι ὁ συνήγορος τῶν βρετανικῶν συμφερόντων (A n d r e i P a n t e v, Britain and Bulgaria, 1879-1915, Southeastern Europe, vol. 7, part 2, 1980, 193-194).

2. Χρ. Νάλτσας, Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, 144Α-145Α.

3. Χρ. Νάλτσας, ὅ.π., 115.

4. Γίνεται συλλαλητήριο τοῦ «Μακεδονικοῦ Συλλόγου». Βλ. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 21-9-1885.

5. Στις 14-5-1886 ἡ Ἑλλάδα ἀναγκάστηκε νά ἀποστρατευτεῖ, ἀφοῦ τὰ παράλια τῆς ἀποκλείστηκαν ἀπὸ τοὺς στόλους τῶν Δυνάμεων (Κ. Βεργόπουλος, Ἱστ. ἐλλ. ἔθν., τ. ΙΔ', 27 κ.ε.).

Ἔτσι ἡ Πύλη, μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἐντελῶς ἀντίξοο κλίμα, ἐγκατέλειψε τὴ φιλοπόλεμη τακτικὴ καί, κάτω ἀπὸ τὶς πιέσεις τῆς Μ. Βρετανίας, κράτησε τὰ ἐπόμενα χρόνια μιὰ ἐντελῶς παθητικὴ στάση¹, ἐνῶ ὁ Ἑλληνισμὸς ἀφέθηκε στὴν τύχη του.

Πέρα ἀπὸ τὴ διπλωματικὴ κίνηση, τὸ φύλλο τῆς 21/9 περιλαμβάνει καὶ ἓνα ἄρθρο τοῦ ἀνταποκριτῆ ἀπὸ τὶς Σέρρες μὲ ἡμερ. 11/9 καὶ τίτλο «Ἡ Πρωσσοτσάνη καὶ ὁ Βουλγαρισμὸς». Πρόκειται γιὰ μιὰ ἱστορία ποὺ συνέβη τὰ προηγούμενα χρόνια μὲ ἀρκετὰ στοιχεῖα διευκρινιστικὰ τῆς κατάστασης ποὺ ἐπικρατοῦσε. Στὴν Πρωσσοτσάνη ζοῦσαν 550 οἰκογένειες, 250 ὀρθόδοξες, 200 μουσουλμανικὲς καὶ 100 σχισματικὲς. Ὄταν τὸ βουλγαρικὸ στοιχεῖο, μὲ ὀρμητήριό τὴ γειτονικὴ Πλεύνα, θέλησε νὰ πάρει τὸν ἔλεγχό τοῦ χωριοῦ ἀπειλώνοντας τὶς περιουσίες τῶν ὀρθοδόξων, ἀντιστάθηκαν διάφορες προσωπικότητες τοῦ τόπου (Γ. Ἀστεριάδης, Ν. Λιάμης, Χ. Βουλτσιάνος, Γ. Ράιος κ.ἄ.) καὶ ἴδρυσαν τὴν «ἐν Πρωσσοτσιάνῃ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότητα Ἡδ» (1/5/1871) σὲ συνεργασία μὲ τὸ «Μακεδονικὸ Φιλεκπαιδευτικὸ Σύλλογο Σερρῶν»². Ἔτσι, ἦρθαν σὲ ἀνοικτὴ σύγκρουση μὲ τοὺς Βουλγάρους, οἱ ὁποῖοι ἀφοῦ ἀντιλήφθηκαν ὅτι δὲν μποροῦσαν νὰ ἐπικρατήσουν ἐκεῖ, κατέφυγαν σὲ ἀντίποινα στὴν Πλεύνα ποὺ προκάλεσαν ὁμῶς τὴν κατακραυγὴ Ὁθωμανῶν καὶ Ἑλλήνων. Σὲ μιὰ δευτέρη φάση οἱ βουλγαρικὲς ὁμότητες συνεχίστηκαν (σφαγές, ξυλοδαρμοὶ ἱερέων, πυρπόληση βιβλίων, καταστροφὲς εἰκόνων) στὶς περιοχὲς Δράμας καὶ Νευροκοπίου.

Τελικὰ, ὕστερα ἀπὸ τρία χρόνια περιπετειῶν, ἰδρύθηκε στὴν Πρωσσοτσάνῃ «ἐκ βάθρων» νηπιαγωγεῖο, δημοτικὴ καὶ ἑλληνικὴ σχολή. Ἡ ἐνίχυση αὐτῆς τῆς Πρωσσοτσάνης τόνωσε καὶ τὸν Ἑλληνισμό τῆς Πνεύνας (400 βουλγαρόφωνες οἰκογένειες), ὅπου πρωτοστάτησαν ὁ Μπαλαμπάνης καὶ ὁ Παπαχρήστος. Καταλήγοντας ὁ ἀνταποκριτὴς συνιστᾷ τὴν προσοχὴ τῶν συμπατριωτῶν του, γιατί στὴν Ἀλυστράτῃ καὶ στὸ Τύρνοβο δὲ βλέπει ἀξιόλογη κίνηση ἐναντίον τῶν «βουλγαριστῶν»³. Ἡ ὅλη διήγηση τῶν συμβάντων στὴν Πρωσσοτσάνη ἔχει κάθε ἄλλο παρὰ ἀφηγηματικὸ χα-

1. W. N. Medlicott, Austria-Hungary, Turkey and the Balkans, The New Cambridge Modern History, vol/XI (Material Progress and World-Wide Problems 1870-1898), Cambridge 1962, 347. Πρβλ. Χ ρ. Ν ἄ λ τ σ α ς, Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, 145Α.

2. Συνολικὰ σ' ὅλη τὴ Μακεδονία (βιβλαέτια Θεσσαλονίκης καὶ Μοναστηρίου) ὑπῆρχαν 48 φιλεκπαιδευτικοὶ σύλλογοι ἢ ἀδελφότητες (Σ τ. Π α π α δ ὀ π ο υ λ ο ς, Ἑκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα, 242). Ὁ «Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Σερρῶν» εἶχε ἰδρυθεῖ στὰ 1871 καὶ πρόσφερε ἀνεκτίμητες ἐθνικὲς ὑπηρεσίες στὴ Δράμα, στὸ Ζηλιάχοβο, στὴν Ἀλυστράτῃ, στὸ Σάμολτο, στὸ Δοξάτο, στὴν Πρωσσοτσάνῃ, στὴ Δοβρίστα, στὸ Ροδολεῖβος, στὸ Σαρμουσακλί καὶ στὸ Δεμίρ-Χισάρ (Κ. Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο ς, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμὸς, 13).

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 21-9-1885.

ρακτήρα. Καθώς ή άπραξία και ή παντελής έλλειψη πρωτοβουλιών πολλών ελληνικών κοινοτήτων τις δύσκολες αυτές ώρες καθιστούσε άμφίβολη τη διατήρηση της ελληνικότητάς τους, ό ανταποκριτής του «Φάρου» αισθάνεται την ανάγκη να παραδειγματίσει παρουσιάζοντας τα έπιτεύγματα της συντονισμένης δράσης των Έλλήνων στο παρελθόν, με την έλπίδα να κινητοποιήσει το ελληνικό στοιχείο.

Πρός την κατεύθυνση της κινητοποίησης—φυσικά όχι της ένοπλης—φαίνεται να κινούνται και τα δύο έπόμενα άρθρα του «Φάρου». Το πρώτο, σταλμένο από τις Σέρρες στις 17/9, δημοσιεύεται στις 25/9. Πίσω από τα άφθονα ρητορικά σχήματα διακρίνουμε τη βεβαιότητα του άρθρογράφου για τις ταραγμένες ημέρες που πρόκειται να ακολουθήσουν για τους Μακεδόνες και δυστυχώς θα τους βρούν άνέτοιμους να άντιμετωπίσουν τις καινούργιες καταστάσεις. «...οί πανεπίκλοποι και πανούργοι Βούλγαροι προς το Μελένικον, άνω Τζουμαγιά και άλλαχοι ήρξαντο ταρασσόμενοι φαίνεται ότι τοϋτο είναι παράχυσis εκ του όρύγματος της Άνατολικής Ρωμυλίας πυρετωδώς εκεί άγωνισθείσης διά τα εξαίφνης λαβόντα χώραν, προσπαθούσης δέ, ίνα διαταράξη και την Μακεδονίαν... Άρχαι ώδίνων, άς και λίθος πλέον αισθάνεται, εκ της ίαμότητος ταύτης των Βουλγάρων...». Έκφράζεται άκόμα ή πίστη ότι ή Ρωσία ένισχύει τη Βουλγαρία και τονίζει ότι ή έμπιστοσύνη των Μακεδόνων στις προσπάθειες του Σουλτάνου, καθώς Έλληνες και Όθωμανοί είναι φυσικοί σύμμαχοι¹.

Το δεύτερο έχει σταλεί από την Κοζάνη στις 19/9 και άναφέρεται στην ύπαρξη πέντε βουλγαρόφωνων χωριών (Καραμπουνάρ, Κόμανος, Τρέμπενον, Ντουρατλάρ και Φραγκότσι), φιλικών προς τον Έλληνισμό, που ύπάγονται στη μητρόπολη Μογλενών. Ό συντάκτης της έπιστολής συνιστά στους συλλόγους της περιοχής να αναλάβουν άμεση εκπαιδευτική δράση πριν να «ρίψη και εις αυτά το είδεχθές και πονηρόν βλέμμα του ό έχθρός ήμωv ό παμφάγος πανσλαυισμός»².

Η ιδέα της συμμαχίας Έλλήνων και Όθωμανών που έμφανίζεται στο άρθρο της 17/9 ύπάρχει σε δύο άκόμη έπιστολές του ανταποκριτή των Σερρών. Η πρώτη είναι γραμμένη στις 22/9 και δημοσιεύεται στις 28/9. Τίτλος της είναι: «Οί άφηνιάσαντες Βούλγαροι». «Έπλημένως και εδωχούμενοι επί των ελληνικών πόλεων της άνατολικής Ρωμυλίας οί πανσλαυισταί νυν επικάθηνται ένεδρευτικώς δέ, προς τας διανομάς χαίνουσι, οίόμενοι ότι το

1. «Φάρος της Μακεδονίας», 25-9-1885.

2. Ό.π. Φαίνεται ότι οί σύλλογοι άνταποκρίθηκαν στην έκκληση, γιατί στις άρχες του αιώνα ύπήρχαν στο Τρέμπενο, Ντουρατλάρ, Κόμανο και Καραμπουνάρ σχολεία με δύναμη όμως μικρότερη των 50 μαθητών το καθένα (Σ. τ. Παπαδόπουλος, Έκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα, 182).

ὑπόθυρον τῆς Μακεδονίας ἐπάτησαν, τὸ ζηλωτὸν τούτοις καὶ οἰνώδη γεῦσιν ἔχον. Φωτοφάνειαν δὲ καὶ ἔλλαμψιν τὸ ὑπέκκαυμα τοῦτο καλοῦσιν, τὸ ὑπὸ μεγάλης πανσλαβιστικῆς ἐταιρείας ἐνεργούμενον, ὑποθλίβοντες καὶ τοὺς ἐν Μακεδονίᾳ ὁπαδοὺς των πρὸς ἐξέγερσιν». Τελειώνοντας τὸν ἀπολογισμό του αὐτὸ ὁ ἀρθρογράφος ἐλεεινολογεῖ τὴν κατάστασιν τῶν Ἑλλήνων τῆς ὀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ ἐκφράζει τὴν ἐμπιστοσύνη του στὶς ἀποφασιστικὰς ἐνέργειες τοῦ Σουλτάνου. Στὸ σημεῖο αὐτὸ τονίζεται ὅτι ὁ «Ἑλληνισμός» καὶ ὁ «Ὁθωμανισμός» πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσουν ἐνωμένοι τὸν «πανσλαβισμόν». Ἄν μιὰ τέτοια συνεργασία εἶχε ἀρχίσει πρὸ ἐτῶν, τότε «...δὲν θὰ ὑπῆρχον ὑποδανιλίζοντες, σφυρηλατοῦντες καὶ χαλκεύοντες κρύφα βουλγαριστὰί...», πού, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, δημιουργοῦν προβλήματα τὰ ὅποια ἀπορροφοῦν τὸν πλοῦτο τοῦ τόπου καὶ παρεμποδίζουν βιομηχανία καὶ ἐμπόριο¹.

Ἡ δευτέρα ἐπιστολὴ γράφεται στὶς 25/9 καὶ δημοσιεύεται στὶς 2/10. Ἐδῶ διαβάζουμε ὅτι στὴν πόλιν τῶν Σερρών ἐπικρατεῖ βαρὺ κλίμα, ἐνῶ ὁ ἀνταποκριτὴς συμβουλεύει νὰ συνδράμουν ὅλοι τὴν προσπάθεια τῶν Ὁθωμανῶν. Τονίζει ὅτι συμφέρον ὅλων εἶναι ἡ «ἀδελφοποίησις» Ὁθωμανῶν καὶ Ἑλλήνων, ἡ «στενὴ καὶ ἀδιάρρηκτος σύσφιγξις ἐναντι τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ», τοῦ πανσλαβισμοῦ, καὶ ἐξαίρει τόσο τὶς ἱκανότητες τοῦ Σουλτάνου ὅσο καὶ τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ στρατοῦ. Ἐκφράζονται ἐπίσης ἀόριστοι φόβοι ὅτι τελικὰ οἱ Δυνάμεις θὰ «προσκυνήσουν» τὸν πανσλαβισμό².

Στὸν τομέα τῆς ὀνατολικῆς Ρωμυλίας τὰ πράγματα πῆγαιναν ἀπὸ τὸ κακὸ στὸ χειρότερο. Οἱ ἔφεδροι ἔπαυσαν νὰ προσέρχονται μετὰ τὴν ἴδια προθυμία καὶ στὴν Ἀδριανούπολιν ἄρχισε νὰ ἐπικρατεῖ ἡ πεποίθησις ὅτι τὸ ζήτημα πέρασε πιά σὲ χέρια διπλωματικά καὶ θὰ λυθεῖ εἰρηνικά³.

Ἀπὸ τὴ Βάρνα βέβαια φτάνουν κάποιες ἐλπιδοφόρες πληροφορίες (28/9), ὅτι ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς συναντᾷ δυσκολίες τὶς ὁποῖες προσπαθεῖ νὰ ἀντιμετωπίσει μετὰ τὴν ἐπιβολὴ ὑποχρεωτικῶν εἰσφορῶν στοὺς Ἑλλήνες. Οἱ δυσκολίες αὐτὲς ἐπιτείνονται μάλιστα ἀπὸ τὴν ἐπικείμενη ἀναχώρησι τῶν Ρώσων ἀξιωματικῶν. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἐκφράζονται φόβοι ὅτι τελικὰ ἡ

1. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 28-9-1885.

2. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 2-10-1885. Τοὺς ἴδιους φόβους ἐκφράζει καὶ ὁ Ἑλληνας πρόξενος στὴ Θεσσαλονικὴ στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν ὑπουργὸ ἐξωτερικῶν Θ. Δηλιγιάννη (1-10-1885): «Ἐάν ἡ ἐνωσις ἐπιστεφθῇ τῇ εὐλογίᾳ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, καὶ τῇ ἐπινεύσει τοῦ κυριάρχου, τὸ βουλγαρικὸν στοιχεῖον ἀναντιρρήτως ἐπαιρόμενον ἐπὶ τῷ θριάμβῳ τούτῳ καὶ τῇ Εὐρωπαϊκῇ συμπαθείᾳ τῇ ἐπιδεικνυομένῃ ὑπὲρ αὐτοῦ, θὰ καταστῇ ἐντὸς αὐτῆς τῆς Μακεδονίας λίαν ἀπειλητικὸν κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου...» (Κ. Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο ς, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός, 160).

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 25-9-1885.

Ρωσία θα υποστηρίξει τη βουλγαρική ενέργεια, επειδή φοβάται μήπως ή υπερβολική αντίδραση απομακρύνει τη βουλγαρική Ήγεμονία από την επιρροή της¹. Έτσι, όταν στις 2/10 αναδημοσιεύεται απόσπασμα από τις εφημερίδες της Κωνσταντινουπόλεως με την πληροφορία ότι οι Ρώσοι αξιωματικοί παραμένουν στη Βουλγαρία, αφού υπέβαλαν τις παραιτήσεις τους στο ρωσικό στρατό, το γεγονός σχολιάζεται μάλλον ειρωνικά «...Βαθμύδον θά ιδωμεν την πρός τοὺς Βουλγάρους ἐπιδειχθεῖσαν ρωσικὴν ἀστηρότητα μεταβαλλομένην σαφέστερον εἰς μεγάλην ἀγάπην»².

Τελικὰ οἱ φόβοι τοῦ ἀνταποκριτῆ—φόβοι ποὺ ἐκφράστηκαν στὴν ἐπιστολὴ τῆς 17/9—βγήκαν ἀληθινοί. Μάταια προσπαθοῦσαν οἱ ὀθωμανικὲς ἀρχὲς νὰ μειώσουν τὴ σοβαρότητα τῶν γεγονότων. Ποικίλες φήμες καὶ διαδόσεις κυκλοφοροῦσαν ὅτι χιλιάδες Βούλγαροι ἐπρόκειτο νὰ περάσουν στὴ Μακεδονία καὶ νὰ τὴν καταλάβουν³. Έναν περίπου μῆνα μετὰ τὰ γεγονότα, οἱ πρωτεργάτες τοῦ πραξικοπήματος συγκεντρώθηκαν στὸ σπῆτι τοῦ ταγματάρχῃ Νικολαίεφ καὶ ἀποφάσισαν νὰ στείλουν στὴ Μακεδονία 10.000 «ἐπαναστάτες» καὶ ὁπαδοὺς τοῦ κομιτάτου γιὰ νὰ ἐξεγείρουν τὸ βουλγαρικό στοιχείο. Διαδόσεις κυκλοφοροῦσαν ὅτι δύο ἀξιωματικοὶ στάλθηκαν ἀμέσως στὰ βουλγαρομακεδονικὰ σύνορα, ὅπου εἶχαν ἤδη συγκεντρωθεῖ 3.000 κομιτατζήδες⁴.

Φαίνεται πάντως πὼς κάποια δόση ἀλήθειας πρέπει νὰ ὑπῆρχε πίσω ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς φημολογίες, γιὰτὶ σιὰ τέλη Σεπτεμβρίου ἡ κατάσταση στὴν ἀνατολικὴ Μακεδονία εἶχε ἀρχίσει νὰ σοβαρεῖται. Έτσι, διαβάζουμε στὸ «Φάρο τῆς Μακεδονίας» (5/10) τὰ ἐξῆς: «Αἱ σφαγαὶ ἐν ἐνεργείᾳ ὑπὸ συμμορίας κομητῶν κατὰ τὴν 29ην λήξαντος ἐν χωρίῳ Δράνοβον». Γράφει λοιπὸν ὁ ἀνταποκριτῆς: «Ὡς ἐν ταῖς τρισὶ προηγουμέναις μου ἀλληλογραφίαις ἀνέφερον τὰ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ρωμυλία γεγονότα πολὺ τὸ θάρρος παρέχουσι τοῖς κομήταις ἐν τῇ ἀνατολικῇ Μακεδονίᾳ καὶ πολλὴν ἱταμότητα καὶ βλάβην...». Πρόκειται γιὰ τὴν συμμορίαν τῶν Στόγιου καὶ Κώτσου, μὲ δύναμιν 40 ἀνδρῶν, ποὺ μπαίνει μέρα μεσημέρι στὸ Δράνοβο, «...κοινότητι μενούση ἐν τῷ ἀρχικῷ αὐτῆς φρονήματι καὶ μὴ ἀκολουθησάσῃ τῇ ἐξαρχίᾳ...», σκοτώνουν μερικοὺς προκρίτους, λαφυραγωγοῦν, παίρνουν ὀμήρους καὶ ζητοῦν λύτρα. Σκοπὸς τους εἶναι, σύμφωνα μὲ τὶς ἐκτιμήσεις τοῦ ἀνταποκριτῆ, «...ἡ διατάραξις τῆς Μακεδονίας διὰ παρομοίων κακοεργημάτων καὶ ἡ κατὰ συνέπειαν ἐνοπλος ἐπέμβασις τῶν πανσλαυστικῶν ὁρ-

1. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 28-9-1885.

2. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 2-10-1885.

3. Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός, 159.

4. Οἱ ἀριθμοὶ ἀνταποκρίνονται περισσότερο σὲ φήμες παρὰ στὴν πραγματικότητα (Χρ. Νάλτσας, Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, 145^Α - 146^Α).

γάνων ἐν Μακεδονίᾳ ἦν ἤδη καλοῦσι ἐν Φιλιππουπόλει καὶ Σοφίᾳ ...Δέσποιναν καὶ πρεσβυτέραν τῶν θυγατέρων τῆς μητρὸς αὐτῶν Βουλγαρίας!»¹. Σ' ἕνα δεῦτερο ἄρθρο πληροφοροῦμαστε γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἐπεισοδίου στὸ Δράνβο. Ἐφοῦ ἀπελευθερώθηκαν οἱ ὅμηροι, οἱ «κομῆται» ἀποσύρθηκαν γιὰ νὰ ἐπανέλθουν ἄγνωστο πότε στὸ ἔργο τους, «...ὅπερ συνεχίζει τὸ πραγματικὸν τὸ ἐν Ἀνατολικῇ Ῥωμυλίᾳ, οἷτινες δῆθεν διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν ἀπειλοῦσι τούτους δι' οὐκαζίου, ὅπως παύσωσιν ἐνεργοῦντες ταραχὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἅς μισεῖ ὁ ἡγεμὼν καὶ ἀποστρέφεται ὁ λαὸς αὐτοῦ. Μιᾶς μὲν λέξεως κακία ἔστιν ὁ βαρβαρισμός, ἐπιπλοκεὺς δὲ λέξεων ἀκαταλλήλων ὁ σολοικισμός»².

Οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν ἄλλῃ πλευρὰ ἀποφεύγουν κάθε εἶδος βίας καὶ ἀρκοῦνται στὴν προβολὴ τῶν ἐκπαιδευτικῶν τους ἐπιτευγμάτων, τὰ ὁποῖα καὶ πιστοποιοῦν τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου στὶς διαφιλονικούμενες περιοχές. Ἐτσι, στὶς 2/10 στέλνονται ἀπὸ τὶς Σέρρες στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, τὰ ὁποῖα δημοσιεύονται στὶς 5/10. Πρόκειται γιὰ πληροφορίες ποὺ ἀναφέρονται στὰ Ἄνω καὶ Κάτω Καμενίκια, συνοικισμοὺς κοντὰ στὶς Σέρρες, ἀποκλειστικὰ ἑλληνικοὺς, οἱ ὁποῖοι συντηροῦν 2 δημοτικὴ σχολεῖα ἄρρένων, 2 παρθεναγωγεῖα καὶ 2 νηπιαγωγεῖα μὲ 4 δασκάλους³.

Μαθαίνουμε ἀκόμα ὅτι καὶ στὴν Κοζάνη ἀναπτύσσεται ἐντονὴ ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητα (ἐπιστολὴ τῆς 3/10) ἀπὸ τὴν «ἐφορεία τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων»⁴. Ὁ ἀγώνας στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐκπαίδευσης ὄχι μόνον δὲν εἶχε χαθεῖ ἀλλὰ ἦταν καὶ τὸ μοναδικὸ ὄπλο ποὺ χρησιμοποιήθηκε ἀπέναντι στὴ βουλγαρικὴ πολιτικὴ καὶ στὴ στάση τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας.

Χαρακτηριστικὴς τῆς ἀντιτουρκικῆς διάθεσης τῶν Δυνάμεων εἶναι οἱ ἐξῆς εἰδήσεις: Τηλεγράφημα τῆς 3/10 ποὺ δημοσιεύεται στὶς 5/10 ἀναφέρει ὅτι «οἱ πρέσβεις ἐπέδωσαν εἰς τὴν Ὑ. Πύλιν ἀπὸ κοινοῦ διακοίνωσιν ψέγουσαν τὰ ἐν Βουλγαρίᾳ συμβάντα καὶ ἐκφράζουσιν τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ στάσις τῆς Ὑ. Πύλης οὐ παύσεται οὕσα συμφιλιοτική»⁵. Εἶναι φανερό ὅτι διακοινώσεις σὰν αὐτὴν παρέλυναν τὴν ὀθωμανικὴ κυβέρνησιν καὶ σταματοῦσαν κάθε ἀποφασιστικὴ ἐνέργεια.

Ἀκόμα πιὸ χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ δεῦτερη εἰδήσις ποὺ δημοσιεύεται στὶς 9/10. Ἡ βουλγαρικὴ Ἡγεμονία, ἡ ὁποία ἀντιμετωπίζει οἰκονομικὴς

1. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 5-10-1885.

2. Τὸ ἄρθρο εἶναι γραμμένο στὶς 6-10 καὶ δημοσιεύεται στὶς 9-10-1885.

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 5-10-1885.

4. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 9-10-1885.

5. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 5-10-1885.

δυσκολίες εξαιτίας των τελευταίων γεγονότων, στρέφεται πρὸς τις βρετανικές τράπεζες γιὰ δάνειο 10 ἑκατομμυρίων φράγκων καὶ τέσσερις ἀντιπρόσωποι τῶν τραπεζῶν φτάνουν στὴ Σόφια γιὰ τὶς διαπραγματεύσεις¹. Ἡ Μ. Βρετανία συνεχίζει νὰ ἐνισχύει τὰ βουλγαρικά σχέδια χωρὶς καμιά ἐπιφύλαξη ἢ πρόσχημα καὶ ἴσως αὐτὴ τὴ φιλοβουλγαρική της στάση νὰ ὑπαινίσσεται ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ «Φάρου», ὅταν στίς 6/10 γράφει: «Ἀντήχησις καὶ φήμη, ἅπασαν τὴν Μακεδονίαν κατέχει, ὅτι ἔνιαι τῶν Μ. Δυνάμεων τὸν ἥττω λόγον κρείττω ἀποφαίνειν καὶ τὸ ἄδικον δίκαιον, ἀπέναντι τοῦ παρανόμου πραξικοπήματος τῶν τῆς Ἑλλάδος ἀνταρτῶν ποιοῦσιν»².

Στὸ μεταξὺ οἱ βιοπραγίες στὸ χῶρο τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας συνεχίζονται. Στίς 12/10 δημοσιεύεται καινούργια ἀνταπόκριση μὲ ἡμερομηνία 9/10. Ὁ τίτλος τῆς ἐπιστολῆς εἶναι «Γάμος καὶ κομίται ἐν Λακκοβικίοις». Συμμορία κομιτατζήδων χτυπᾷ τὸ παραπάνω χωριὸ ἡμέρα Κυριακή, τὴν ὥρα ποὺ γινόταν κάποιος γάμος καὶ φεύγει μὲ ὀμήρους. «Πῶς δὲ νὰ καλέσωμεν τοὺς κομίτας τούτους, οἵτινες ἐμφανίζονται ἄγριοι, ὁσάκις ὁ πανσλαβισμὸς σκύζει καὶ μουρμουρίζει, ἐνῶ ὅταν οὗτος ἐφησυχάζῃ, κρύπτονται ὑπὸ τὸν φλοιὸν αὐτοῦ ὥς σκώληκες; Μὴ εἶναι οὗτοι οἱ ὄραφοι ὀφθαλμοὶ τῆς Βουλγαρίας, οὗς σπουδαῖος ἀνὴρ ἐν Εὐρώπῃ καλεῖ; Μὴ εἶναι ἐκ τῶν τελούντων ἐν Φιλιππουπόλει καὶ Σοφίᾳ ταχυδακτυλουργίας;». Πληροφοροῦμαστε ἀκόμη ὅτι οἱ κοινότητες τῆς ἐπαρχίας Ζίχνης, ὅπου καὶ δροῦν οἱ συμμορίες, δὲν ἔχουν καμμία σοβαρὴ προστασία, ἐνῶ ὁ συνάκτης τῆς ἐπιστολῆς ἀναρρωτιέται πῶς οἱ συμμορίες αὐτὲς κατορθώνουν νὰ περνῶν τὰ σύνορα καὶ τὸ ποτάμι (Στρυμόνα) τελείως ἀπαρατήρητες³. Μιὰ ἀκόμα ἐπιστολὴ σταλμένη ἀπὸ τὴν Ἀλιστράτη στίς 12/10 κάνει ἀναλυτικὴ περιγραφὴ τοῦ περιστατικοῦ ποὺ συνέβη στὰ Λακκοβίκια καὶ ἀναφέρει ὅτι ἡ συμμορία ἦρθε σὲ σύγκρουση μὲ μερικὲς φρουρές⁴. Τελικὰ μετὰ ἀπὸ δε-

1. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 9-10-1885.

2. Ὁ.π.

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 12-10-1885. Ἡ χλιαρὴ στάση τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν τῆς ἐπαρχίας Σερρών ἀπέναντι στὴ βουλγαρικὴ δράση, δηλαδὴ ἡ ἀνεμπόδιση εἰσοδος τῶν ὁμάδων στὸ μακεδονικὸ χῶρο καὶ ἡ εὐκολὴ σχετικὰ διαβίωσή τους, δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξαφνιάζει ἂν λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι τὸ 1888 ὁ βαλῆς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἰδιαίτερα ὁ μouteσαρίφης Σερρών δωροδοκοῦνταν ἀπὸ τὴ ρωσικὴ πρεσβεΐα γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὰ συμφέροντα τῆς Ἑξαρχίας (Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός, 139-140). Εἶναι πιθανὸν μάλιστα τὸ 1885 νὰ βρίσκονταν στίς διοικητικὲς αὐτὲς θέσεις τὰ ἴδια πρόσωπα ἄλλωστε ξέρουμε ἀπὸ τὸ «Φάρο» ὅτι ὁ μouteσαρίφης Σερρών ἦταν καινούργιος στὸ ἀξίωμα καὶ πιθανὸν νὰ διατηρήθηκε μέχρι τὸ 1888 («Φάρος τῆς Μακεδονίας», 21-9-1885). Πάντως καὶ στὴν ἀντίθετη περίπτωσι, σίγουρα ὁ κύριος λόγος τῆς ἀσθενικῆς τουρκικῆς δράσης ἦταν ὁ δεκασμός.

4. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 16-10-1885.

κάωρη μάχη οἱ 30 κοιμητᾶτζήδες κατὰφεραν νὰ διαφύγουν, ἀφοῦ μὲ κάποιο τέχνασμα ξεγέλασαν ὀθωμανικὴ δύναμη 1.000 ἀνδρῶν¹.

Στὸ ἴδιο φύλλο διαβάζουμε γιὰ τὸ φόνο ἑνὸς ἀντιβουλγαριστῆ στὴν Τζουμαγιά. Πρόκειται γιὰ τὸν Τόλιο Σεργίου, πρόεδρο τῆς ἐφορείας τῶν ἐλληνικῶν σχολείων, ὁ ὁποῖος δολοφονήθηκε γιὰ τὴν ἀντιβουλγαρικὴ του προπαγάνδα, γιὰ τὴν ὁποία καὶ στὸ παρελθὸν εἶχε ἀπειληθεῖ (ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ Ι. Ν. Πανταζίδης, διευθυντῆς τοῦ σχολείου)².

Ὡς ἀπάντηση στὴ δολοφονία αὐτὴ ἔρχεται τὸ ἄρθρο τῆς 16/10 (φύλλο 19/10). Ὁ ἀνταποκριτὴς στέλνει στοιχεῖα γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς Τζουμαγιάς γιὰ νὰ καταλήξει στοὺς ἐξῆς ἀριθμούς: 347 μαθητὲς καὶ μαθήτριες νηπιαγωγείων καὶ δημοτικῶν μὲ ὁκτὼ δασκάλους καὶ δασκάλες³. Μὲ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ γινόνταν φανερό ὅτι ἡ ἐλληνικότητα τῆς Τζουμαγιάς δὲν μπορούσε νὰ κλονιστεῖ μὲ τὶς δολοφονικὲς ἐνέργειες τῶν Βουλγάρων. Ἡ ἐπιμονὴ πάντως τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου μὲ ἀναίμακτες μεθόδους δράσης προκαλεῖ ἐκπληξὴ στὸν παρατηρητὴ τῶν γεγονότων, ἰδιαίτερα ἂν ἀναλογιστοῦμε ὅτι ἡ κατάσταση τὶς ἡμέρες ἐκεῖνες θὰ πρέπει νὰ ἦταν ἐκρηκτικὴ. Ἔτσι, οἱ βιαιότητες τῶν Βουλγάρων συνεχίζονται μὲ στόχο ὄχι μόνον τοὺς Ἕλληνες ἀλλὰ καὶ τὶς ὀθωμανικὲς φρουρές. Σκοτώνουν 3 ἄτομα στὴ Νικήσιανη καὶ κλέβουν πρόβατα. Πρόκειται πάλι γιὰ τὴ συμμορία τῶν Στόγιου καὶ Κώτσου μὲ 27 ἄτομα. Ἡ συμμορία αὐτὴ «...ἔχει ἐντὸς πρόσωπον ὅλως νέον ἐν τῇ ληστρικῇ ταύτῃ ὁμάδῃ γενειοφόρον, σοβαρὸν λίαν, ἀγέρωχον καὶ δεσποτικὸν πάνυ, μὴ καταδεχόμενον οὐδένα νὰ πλησιάσῃ διδόν μόνον τὰ προστάγματα...»⁴.

Στις 20/10 ἡ δράση τῶν κοιμητᾶτζήδων ἀνανεώνεται. «Παρὰ τὸ Μελένικον καὶ ἐν τῇ μονῇ Ῥοζινῶν καλουμένη ἢ Παναγίας εἰσβαλοῦσα (συμμορία κοιμητᾶτζήδων) ἤχημαλῶτισε τὸν Ἡγούμενον ὃν καὶ ἀπέλυσε νῦν, μετὰ τὴν δόσιν λύτρων πολλῶν, ὡς λέγεται καὶ φρικώδη τυραννίαν ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ὁ ψυχорραγῶν ἤδη οὗτος πατὴρ ἔχει τὸ ὄμμα πρὸς τὴν ἄλλην ζωὴν ἐστραμμένον. Μεταξὺ τῆς συμμορίας ταύτης ὑπῆρξε καὶ ληστής ὑπηρετήσας ἄλλοτε τῷ ὀσίῳ πατρί, παρ' οὗ ἀφηρέθη καὶ τὸ οὖς διὰ μαχαίρας ὅπ' αὐτοῦ»⁵.

Ὡς ἀντιστάθμισμα στὰ συμβάντα τῆς Νικήσιανης καὶ τῆς μονῆς Ρο-

1. Ὁ.π.

2. Ὁ.π. Ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1884 μέχρι τὸ Νοέμβριο τοῦ ἰδίου χρόνου ἡ Τζουμαγιά εἶχε συνταραχθεῖ ἀπὸ βουλγαροελληνικοὺς ἀνταγωνισμοὺς, μὲ ἀφορμὴ πάντα ἐκπαιδευτικὰ θέματα (Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός, 141 κ.έ.).

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 19-10-1885.

4. Ὁ.π. Στὸ πρόσωπο αὐτὸ θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ ἀναγνωρίσουμε κάποιον ἀξιωματικὸ τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ.

5. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 23-10-1885.

ζινών έχουμε τα καινούργια στοιχεία για την εκπαιδευτική κίνηση των Σερρών. Πρόκειται για δύο επιστολές από τις οποίες ή πρώτη (20/10) αναφέρεται στη Β' δημοτική σχολή. Ύστερα από ένα πλήθος εκπαιδευτικών πληροφοριών και στατιστικών στοιχείων συνάγεται ότι στο σχολείο Σερρών και προαστίων φοιτούν 770 μαθητές και απασχολούνται 12 δάσκαλοι και δασκάλες. Ύπάρχει επίσης ελληνική κεντρική σχολή και Γυμνάσιο, «ὅπερ κλείζει ἅπασαν τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν καὶ παρέχει αὐτῇ τὸ πολὺτιμον τῆς παιδείας τῷ μαθητῇ δῶρον ἄφθονον»¹.

Ἡ δεύτερη ἐπιστολὴ δημοσιεύεται λίγες ἡμέρες ἀργότερα (30/10) καὶ ἀφορᾷ τὴν Α' δημοτικὴ σχολὴ Σερρών, ὅπου φοιτοῦν 336 μαθητές καὶ 200 νήπια καὶ απασχολοῦνται πέντε δάσκαλοι καὶ τρεῖς νηπιαγωγοί².

Στὸ φύλλο τῆς 23/10 κεντρικὴ θέση ἔχουν δύο ἄρθρα κάποιου συντάκτη τῆς ἐφημερίδας μὲ τίτλους «ΑΠΑΘΗ» καὶ «ΥΠΕΡΟΨΙΑ». Μὲ τὸ πρῶτο ὁ συντάκτης στρέφεται ἐναντίον τοῦ Ἀλεξάνδρου, προσπαθεῖ μάλιστα νὰ ἀναπαραστήσει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐξαπατήθηκε καὶ προχώρησε στὴν προσάρτηση, ἐνῶ στὸ τέλος ὁραματίζεται τὴν ἀνακατάληψη τῆς Ρωμυλίας ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸ στρατό. Στὸ δεύτερο ἄρθρο, σὲ τόνο πάλι ρητορικό, κατακρίνεται ἡ συνδιάσκεψη ὡς τρόπος ἀντιμετώπισεως τοῦ συγκεκριμένου προβλήματος³. Ἀφορμὴ γιὰ τὸ δεύτερο ἄρθρο πρέπει νὰ εἶναι μᾶλλον οἱ εἰδήσεις γιὰ ἀνεπιτυχεῖς συνεδριάσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων⁴.

Πραγματικὰ στὸ διεθνὲς ἐπίπεδο ἡ κατάσταση εἶχε ἀρχίσει νὰ περιπλέκεται. Ὁ Τσάρος διέγραψε τὸν πρίγκιπα τῆς Βουλγαρίας ἀπὸ τὰ στελέχη τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ. Ἡ Σερβία καταθορυβημένη ἀπὸ τὰ γεγονότα καὶ διαβλέποντας τὴ δημιουργία ἐνὸς ἰσχυροῦ βουλγαρικοῦ κράτους κινήτο-ποῖε τὸ στρατό τῆς στὰ βουλγαρικὰ σύνορα⁵.

Ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ «Φάρου» στὶς Σέρρες φαίνεται ὅτι κατεβαίνει στὴ Θεσσαλονίκη. Μὲ ἀφορμὴ τὸ ταξίδι του αὐτὸ δημοσιεύει στὶς 2/11

1. "Ο.π. Λίγο πρὶν τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους τὸ σύνολο τῶν εκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων τῶν Σερρῶν ἦταν 13, τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ 46 καὶ τῶν μαθητῶν 2.000 (Σ τ. Παπαδόπουλος, "Εκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα, 50-51).

2. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 30-10-1885.

3. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 23-10-1885.

4. "Ο.π.

5. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 30-10-1885. Ὁ βασιλιάς Μίλαν ἔτρεφε ὑπερβολικὴ αἰσιοδοξία γιὰ τὴν ἔκβαση τοῦ πολέμου ἐναντίον τῆς βουλγαρικῆς Ἡγεμονίας, τὸν χαρακτήριζε μάλιστα σὰν μιὰ ἀπλὴ στρατιωτικὴ πορεία. Τόσο ὁ Μίλαν ὅσο καὶ ἡ προοδευτικὴ κυβέρνησις Γκαρασάνιν ὑπολόγιζαν στὴν ὑποστήριξη τῆς Αὐστρουγγαρίας, ἡ ὁποία ὁμως οὔτε παρακινῶσε σὲ πόλεμο, ἐπειδὴ φοβόταν τὴν πτώση τοῦ Ἀλεξάνδρου, δηλωμένων ἀντιπάλου τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς, οὔτε καὶ ἀπέτρεπε τὴν ἀσκηση στρατιωτικῆς πίεσης (D. Djordjević, Ἱστορία τῆς Σερβίας 1800-1918, μετάφρ. Ν. Παπαρρόδου, Θεσσαλονίκη 1970, 236-37).

ἄρθρο μὲ τίτλο «Ἐκδρομὴ ἐκ Σερρών εἰς Θεσσαλονίκην». Φυσικά, πέρα ἀπὸ τὶς ἐντυπώσεις του, κύριος σκοπὸς τοῦ εἶναι νὰ δεῖξει τὴν ἑλληνικότητα τῶν περιοχῶν ἀπ' ὅπου περνᾷ. Ἔτσι ἀναφέρει τὴν ὑπαρξὴ δημοτικῶν, παρθεναγωγείων καὶ νηπιαγωγείων στὰ χωριά "Ορλιακο (120 οἰκογένειες), Λαγκαδά, Δριμύλλαβα, Μπάλτζα, Ἀϊβάτι, Βυσσόκα καὶ Μπέροβο. Στὸ χωριὸ Ζάροβο δυστυχῶς οἱ σλαβόφωνοι κάτοικοι ἔχουν ἤδη προσηλυτιστεῖ ἀπὸ τοὺς ἐξαρχικούς. Ἡ προσηλυτιστικὴ ὁμῶς δράση ἀπέτυχε στὴ Βυσσόκα¹, ἐνῶ στὴ Λιγκοβάνη οἱ κάτοικοι ἔχουν διαιρεθεῖ σὲ δύο στρατόπεδα².

Στὸ ἴδιο φύλλο τῆς 2/11 δημοσιεύεται τὸ ἄρθρο «Οἱ πανσλαυσιταὶ ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν ἀπὸ τοῦ 1860-1885». Στὸ ἄρθρο αὐτὸ δὲ δίνονται συγκεκριμένες πληροφορίες γιὰ τὸ παρελθόν, ἀλλὰ γίνονται κυρίως ἀναφορὲς στὴ δυσπιστία τῶν Ἑλλήνων ἀπέναντι στὸν πανσλαβισμό καὶ στὰ δεινὰ ποὺ προκάλεσε, ἐνῶ καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἀρθρογράφος δυσπιστεῖ γιὰ τὴν πιθανότητα νὰ βρεθεῖ κάποια λύση ἀπὸ τὶς Δυνάμεις. Εἶναι χαρακτηριστικὰ τὰ λόγια τοῦ ἀρθρογράφου ὅτι ὁ πανσλαβισμὸς ταλαιπωρεῖ τὴ χώρα, γιὰτὶ ἐμφανίζεται ὄχι μὲ μιὰ μορφή ἀλλὰ μὲ πολλὰς³. Μοναδικὴ ἐλπίδα, κατὰ τὸ συντάκτη τοῦ ἁρθρου, εἶναι ἡ φροντίδα τοῦ Σουλτάνου⁴. Ἡ Μ. Βρετανία βέβαια συνέχιζε νὰ διαβεβαίωνει ὅτι θὰ συμπαρασταθεῖ στὴν Πύλῃ ὅπως καὶ στὸ 1878, ἀλλὰ φυσικά ἡ ἀλήθεια ἦταν τελείως διαφορετικὴ⁵.

Στὶς 6/11/1885 δημοσιεύονται στὸ «Φάρο τῆς Μακεδονίας» τὰ νέα

1. Στὸ χωριὸ Βυσσόκα ("Όσσα), κοντὰ στὴ λίμνη Βόλβη, κατοικοῦσαν 200 σλαβόφωνες οἰκογένειες μὲ γνήσια ἑλληνικὴ συνείδηση καὶ ἀφοσιωμένες στὸ Πατριαρχεῖο. Ὁ ἱερέας Γιοβάνος δωροδοκήθηκε ἀπὸ τὴν Ἐξαρχία, προσχώρησε σ' αὐτὴν καὶ προσλήφθηκε ὡς ἐφημέριος στὸ ἐκεῖ βουλγαρικὸ παρεκκλήσι. Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1884 προσπάθησε νὰ πετύχει τὸ διορισμὸ ἐνὸς Βούλγαρου δασκάλου γιὰ τὸ ἐκεῖ δημοτικὸ σχολεῖο, ὑποσχόμενος ὅτι θὰ καλύψει ὅλα τὰ ἐξόδα. Τελικὰ οἱ ἐνέργειές του ἀντιμετωπίστηκαν μὲ πρωτοβουλία τοῦ ἀναπληρωτῆ Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης (Κ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμός, 134).

2. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 2-11-1885.

3. Ὁ.π.

4. Ἀναποκριτὴς τοῦ «Φάρου» στὶς Σέρρες εἶναι ὁ Γ. Ἀστεριάδης, ἀφοῦ στὸ φύλλο τῆς 6/11 διαβάζουμε: «Χθὲς ἀνεχώρησεν εἰς Σέρρας μετ' ὀλιγοήμερον διατριβὴν ἐνταῦθα ὁ κ. Γ. Ἀστεριάδης ἀναποκριτὴς τῆς ἐφημ. ἡμῶν». Φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν παραμονὴ του στὴ Θεσσαλονικὴ δημοσιεύει τὸ ἄρθρο «Οἱ πανσλαυσιταὶ ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν ἀπὸ τοῦ 1860-1885», ὅπου καὶ ὑπογράφει μὲ τὰ ἄρχικὰ του Γ.Α. Γιὰ τὸ πρόσωπό του ξέρουμε ὅτι κατόγταν ἀπὸ τὸ Καταφύγιο καὶ ὅτι εἶχε ἐκδηλώσει τὴν ἀντιβουλγαρικὴ του δράση στὴν Προσωπικὴν («Φάρος τῆς Μακεδονίας», 21-9-1885 καὶ 24-8-1885). Στὴν ἐπιστολὴ μάλιστα τῆς 24/8 ἀναφέρεται ὅτι διακρίθηκε γιὰ τὸν «ἀδιαφιλονέικτον πατριωτισμόν» καὶ τὸ ζῆλο του.

5. «Φάρος τῆς Μακεδονίας», 2-11-1885.

του σερβοβουλγαρικού πολέμου. Οί Σέρβοι εισβάλλουν στη Βουλγαρία και άπωθούν τους αντίπαλους τους μέχρι τη Σλίβνιτσα¹.

Από έδω και πέρα τὰ νέα από την ανατολική Μακεδονία άραιώνουν, καθώς ή δράση των βουλγαρικών συμμοριών άναστέλλεται εξαιτίας του πολέμου. Ύστερα από τις προηγούμενες επανειλημμένες ανταποκρίσεις ακολουθεϊ ένα κενό μέχρι τις 23/11² και από εκεί και πέρα τὰ νέα έρχονται σέ άτακτα διαστήματα.

Η περίοδος αυτή, από τὰ τέλη Αυγούστου μέχρι τις άρχές Νοεμβρίου, συγκεντρώνει ένα μεγάλο μέρος χαρακτηριστικών στοιχείων του έλληνοβουλγαρικού ανταγωνισμού στά χρόνια που προηγήθηκαν της έναρξης του μακεδονικού άγώνα. Η δράση στο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα κινείται σέ τρία επίπεδα: γεγονότα στην ανατολική Ρωμυλία, βουλγαρικές συμμοριακές επιδρομές στο χώρο της Μακεδονίας και ανταγωνισμοί στην εκπαίδευση. Και τὰ τρία αυτά επίπεδα στη συνείδηση των Έλλήνων της Μακεδονίας είναι ένωμένα, αν όχι ταυτισμένα: ή δράση των «βουλγαριστών» από τη μία, με διπλό στόχο, την ανατολική Ρωμυλία και τη Μακεδονία, και ή δικιά τους αντίδραση από την άλλη μέσω της εκπαίδευσης.

Η κατάληψη της Ρωμυλίας και οί έδαφικές διεκδικήσεις των Βουλγάρων στο μακεδονικό χώρο προκάλεσαν στον Έλληνισμό της Μακεδονίας θλίψη αλλά και έντονη άγανάκτηση για την πολιτική των Δυνάμεων³. Η έλλειψη σοβαρής αντίδρασης από μέρους της Πύλης (κάτω από τις πιέσεις της Μ. Βρετανίας και παρ' όλες τις έλληνικές προσπάθειες νά παρουσιαστεί ό πανσλαβισμός σαν κοινή άπειλή του έλληνικού και του όθωμανικού στοιχείου) δυσκόλεψε τη θέση του έλληνικού πληθυσμού της Μακεδονίας που ακόμα δέν είχε προχωρήσει σέ έπιλογές δυναμικής αναμέτρησης. Είναι πάντως γεγονός άναμφισβήτητο ότι ή συνειδητοποίηση των κινδύνων ήταν πλήρης, όσο τουλάχιστον φαίνεται από τον τύπο της εποχής. Έτσι, όταν άργότερα οί εξέλιξεις επιδεινώθηκαν, οί Μακεδόνες δέ δίستان νά περάσουν στο άμέσως έπόμενο στάδιο δράσης, την ένοπλη σύγκρουση.

ΒΑΣΙΛΗΣ Κ. ΓΟΥΝΑΡΗΣ

1. «Φάρος της Μακεδονίας», 6-11-1885.

2. Πρόκειται για λεηλασία του σπιτιού ενός ιερέα στην Κάργιανη που συμβαίνει στις 16/11 και δημοσιεύεται στις 23/11.

3. Κ. Βακαλόπουλος, 'Ο Βόρειος Έλληνισμός, 159.

SUMMARY

Vassilios Gounaris, The Greek-Bulgarian Controversies through the Correspondences of the Newspaper «Pharos tis Maledonias» Fall 1885.

The annexation of Eastern Rumelia and the raids of Bulgarian bandits in Macedonia during the fall of 1885 indicated the future of the Greek Macedonians. This paper examines the feelings of the latter, concerning the crisis, during the two-month period from the end of August to the beginning of November 1885. As the threat of the Bulgarian expansion had been fully realized and the Ottoman Empire was strongly pressed by Great Britain not to react violently, the Greek population itself attempted to tackle with the question by presenting the extension and strength of Greek education as an evidence of its predominance in Macedonia. The research is exclusively based on a local newspaper of Salonika.